MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

GEMEENTE ABCOUDE

Drs. M. Laman

© PROVINCIE UTRECHT DIENST RUIMTE EN GROEN 1992

VOORWOORD

Voor U ligt het rapport betreffende de gemeente Abcoude van het Monumenten Inventarisatie Project in de provincie Utrecht. Mede dankzij de inbreng van de gemeente Abcoude en vele van haar inwoners treft U in dit rapport een schat aan gegevens over gebouwen, gebieden en andere cultuurhistorisch waardevolle elementen aan.
Het Monumenten Inventarisatie Project is een initiatief van de rijksoverheid om binnen een korte periode (1987-1992) een landelijk overzicht te verkrijgen van de jongere bouwkunst en stedebouw tussen 1850 en 1940. De uitvoering van dit project is in handen gelegd van de provincies en de vier grote steden. De Provincie Utrecht heeft een aanzienlijke bijdrage geleverd aan het M.I.P. door ook de oudere bouwkunst van vóór 1850 te inventariseren volgens de standaard-methodiek. Op deze wijze kan een complete en geautomatiseerde databank van alle cultuurhistorisch waardevolle elementen opgebouwd worden.
De breed opgezette inventarisatie per gemeente dient als basis voor een nadere selectie ten behoeve van plaatsing op de rijksmonumentenlijst, een procedure die na 1992 zal gaan plaats vinden.
In meer algemene zin vormt het M.I.P. een uitgangspunt voor het beleid van de drie overheden ten aanzien van monumentenzorg, stadsvernieuwing en ruimtelijke ordening. Het kan dienen als materiaal voor publicaties in zowel toeristische als wetenschappelijke sfeer. Zeker niet in de laatste plaats kan dit onderzoek bijdragen aan de kennis van en de waardering voor ons cultureel erfgoed.

mr D. H. Kok
Lid van Gedeputeerde Staten van
Utrecht

INHOUDSOPGAVE

Verantwoording

DEEL A
BESCHRIJVING VAN DE HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

1 Inleiding 9

2 Bodemgesteldheid en afwatering 10

3 Occupatie en ruimtelijke ontwikkeling tot 1850 11
3.1 Vroege bewoning 11
3.2 Ontginning 12
3.3 Grondgebruik 14
3.3.1 Agrarisch grondgebruik 14
3.3.2 Overig grondgebruik 14
3.3.3 Parken en bossen 15
3.3.4 Buitenplaatsen 16
3.4 Infrastructuur 17
3.4.1 Landwegen 17
3.4.2 Waterwegen 17
3.4.3 Spoor- en tramwegen 18
3.5 Nederzettingen 18
3.5.1 Het dorp Abcoude 20
3.5.2 Het dorp Baambrugge 20
3.5.3 Verspreide verbouwing 21

4 Ruimtelijke ontwikkeling 1850-1940 21
4.1 Ruimtelijke structuur omstreeks 1850 21
4.2 Grondgebruik 22
4.2.1 Agrarisch grondgebruik 22
4.3 Infrastructuur 23
4.3.1 Landwegen 23
4.3.2 Militaire infrastructuur 23
4.4 Nederzettingen 24
4.4.1 Het dorp Abcoude 24
4.4.2 Het dorp Baambrugge 24
4.4.3 Verspreide bebouwing 24

5 Recente ruimtelijke ontwikkelingen 25

DEEL B INVENTARISATIE 27

1 Stedebouwkundige typologie 28
1.1 Gebieden binnen de bebouwde kom 28
1.1.1 Dorpskernen vóór 1850 en 1850-1940 28
1.1.2 Buitenplaatsen vóór 1850 en 1850-1940 29
1.2 Gebieden buiten de bebouwde kom 30
1.2.1 Verdedigingswerken 1850-1940 30
1.2.2 Buitenplaatsen vóór 1850 en 1850-1940 30
1.2.3 Boerderijstroken 31

2 Gebieden met bijzondere waarden 32
2.1 Inleiding 32
2.2 Inventarisatie gebieden met bijzondere waarden 34
2.2.1 Geinoevers 35
2.2.2 Angsteloever 35
2.2.3 Dorpskern Abcoude 40
2.2.4 Dorpskern Baambrugge 42
2.2.5 Valkenheining en Donkersloot met dorpskern Loenersloot en Slot Loenen 44

3 Archeologische terreinen en historisch-landschappelijke elementen en structuren 46
3.1 Archeologische terreinen 46

4 Bouwkundige typologie 47
4.1 Verdedigingswerken, zaken en gebouwen met een militair karakter 47
4.2 Bruggen, sluizen en andere weg- en waterbouwkundige werken 47
4.3 Voorwerpen op velden, pleinen en straten 48
4.4 Gebouwen voor het lands, gewestelijk en plaatselijk bestuur 48
4.5 Kerkelijke gebouwen en bijzondere onderdelen daarvan, alsmede woningen voor kerkelijke functionarissen 49
4.6 Uitvaartcentra en begraafplaatsen 50
4.7 Handels- en kantoorgebouwen en gebouwen voor transport en opslag 50
4.8 Gebouwen van liefdadigheid, gezondheidszorg, wetenschap en cultuur 51
4.9 Gebouwen voor sport, recreatie, vereniging, vergadering en horeca 51
4.10 Kastelen, landhuizen, buitenplaatsen, historische parken en tuinen en daarbij behorende bijgebouwen en objecten 52
4.11 Woningen en woningbouwcomplexen 54
4.12 Boerderijen 55

5 Inventarisatie van bouwkundige objecten 30
5.1 Toelichting 30
5.2 Objectinventarisatie 1

LITERATUUR EN BRONNEN

BIJLAGEN

Adressenlijst van opgenomen objecten

VERANTWOORDING

Dit rapport verschijnt in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project in de provincie Utrecht. Het betreft de gemeente Abcoude, die deel uitmaakt van het inventarisatie-gebied 'Veenweidegebied'.
De opzet, indeling en gevolgde methodiek zijn in globale zin conform de richtlijnen, die door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zijn opgesteld. Op enkele punten is er sprake van een aanvulling of uitbreiding. Zo is er relatief meer aandacht besteed aan de occupatie en de ruimtelijke ontwikkeling in de periode vóór 1850. Een vergelijkbare uitbreiding betreft de objectinventarisatie zelf. De inventarisatie behelst ook de beschrijving en documentatie van cultuurhistorisch waardevolle objecten uit de periode vóór 1850, inclusief de reeds beschermde monumenten.
Het rapport bestaat uit twee delen: deel A geeft een beschrijving van de historisch-ruimtelijke ontwikkeling in drie perioden (vóór 1850, 1850-1940, 1940-heden) en deel B bevat de eigenlijke inventarisatie. Hoofdmoot van deel B vormt de objectinventarisatie. Daaraan voorafgaand worden achtereenvolgens beschreven de stedebouwkundige typologie, de gebieden met bijzondere waarden, de archeologische terreinen (volgens opgave R.O.B.), de historisch-landschappelijke elementen en de bouwkundige typologie.
Als bijlage treft U aan een alfabetische adressenlijst van alle opgenomen objecten, zowel die van vóór 1850 als die uit de periode 1850-1940, inclusief de reeds beschermde rijksmonumenten. Bij ieder adres is het bouwtype vermeld alsmede een voorselectie in drie categoriëen. Op basis van een aantal criteria is aan het MIP deze nadere selectie toegevoegd om binnen de brede inventarisatie een gedifferentiëerd monumentenbeleid te kunnen voeren: categorie 1 bevat de meest waardevolle panden en kan een uitgangspunt zijn voor de selectie op rijksniveau. Tevens zijn dit de potentiële gemeentelijke monumenten, die aangevuld kunnen worden met objecten uit categorie 2, zeker wanneer deze zich in gebieden met 'bijzondere waarden' bevinden. Categorie 3 zijn objecten die enige cultuur-historische waarde bezitten en van ondersteunende betekenis zijn, met name binnen de genoemde gebieden. Deze objecten zijn niet 'zwaar' genoeg voor een stringente bescherming maar dienen eerder betrokken te worden bij het ruimtelijkordeningsbeleid en het welstandstoezicht.

Drs. R.K.M. Blijdenstijn,

Projectleider MIP,
Provincie Utrecht.

DEEL A BESCHRIJVING VAN DE HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

1 INLEIDING

De gemeente Abcoude ligt in het noorden van de Provincie Utrecht. In het noorden grenst Abcoude aan de gemeenten Amsterdam en Weesp, beide in de provincie Noord-Holland liggend, in het westen aan de gemeente Loenen, in het zuiden aan de De Ronde Venen en in het westen aan de gemeente Ouder Amstel, eveneens in de provincie Noord-Holland liggend.
De gemeente heeft een oppervlakte van 3200 hectare. Per 1 januari 1991 bedroeg het aantal inwoners 7.967.

Binnen het kader van het MIP maakt de gemeente deel uit van de regio 'Veenweide gebied'.

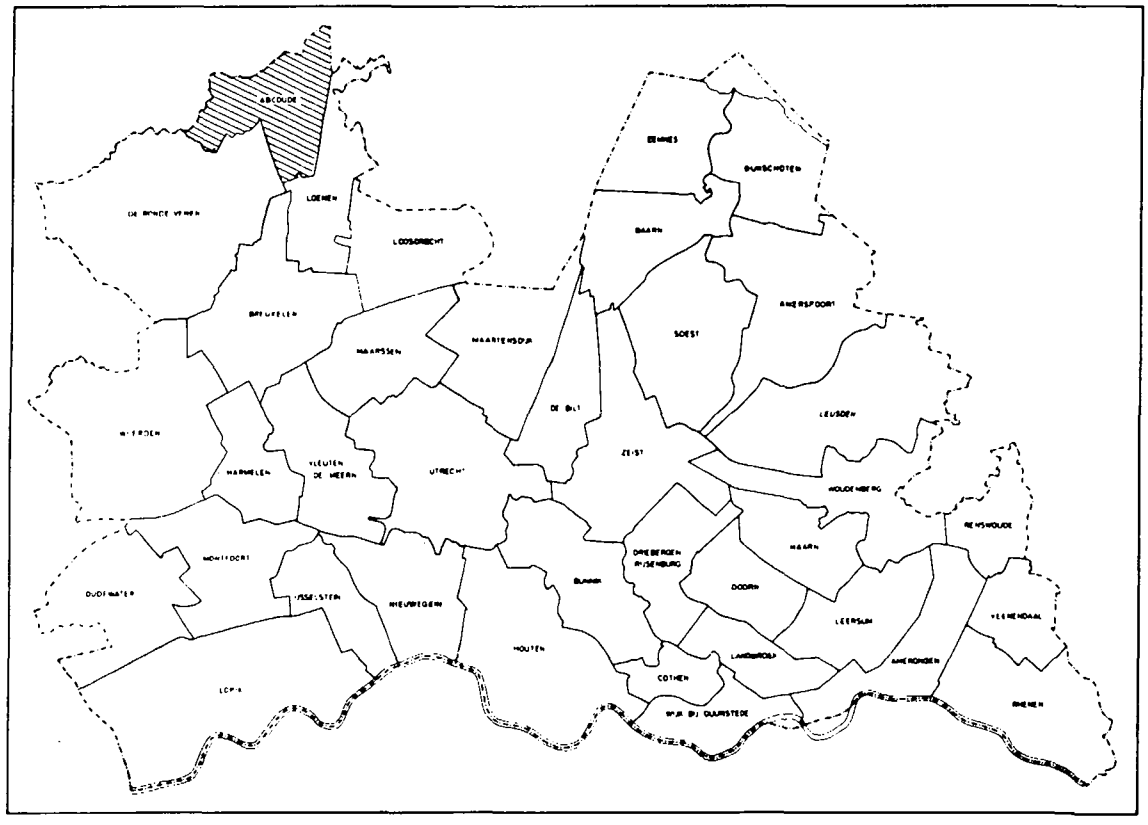

Afb. 1 Gebiedsindeling Monumenten Inventarisatie Project Provincie Utrecht.

2 BODEMGESTELDHEID EN AFWATERING

Bodemgesteldheid

De meest bepalende periode voor de bodemgesteldheid van het Veenweidegebied is het Holoceen geweest. In deze periode werd het dekzand dat in de laatse ijstijd was gevormd, nog regelmatig door zeewater overstroomd. Tegelijkertijd kregen rivieren een vastere bedding en de begroeiïng werd dichter. Door de stijgende zeespiegel werd de grondwaterspiegel hoger wat tot gevolg had dat onder deze omstandigheden een (basis-)veen vormde.
Nadat 500 jaar geleden een strandwal was gevormd, ter plekke van de huidige nederlandse kust, ontstond achter deze wal een waddengebied waarin zand en klei werden afgezet. Rond 100 voor christus stagneerde de steiging van de zeespiegel, waarna achter de strandwal opnieuw veen werd gevormd. Plaatselijk hebben rivieren door overstromingen weer klei op dit veen afgezet.
De oeverwallen langs de rivieren bestaan uit zand en lichte klei. Ze waren aanvankelijk hoger gelegen dan de kommen, waarin zich het veenpakket vormde dat boven de rivieren uitgroeide. Door het inklinken van het veen liggen die oude oeverwallen tegenwoordig als ruggen in het landschap.

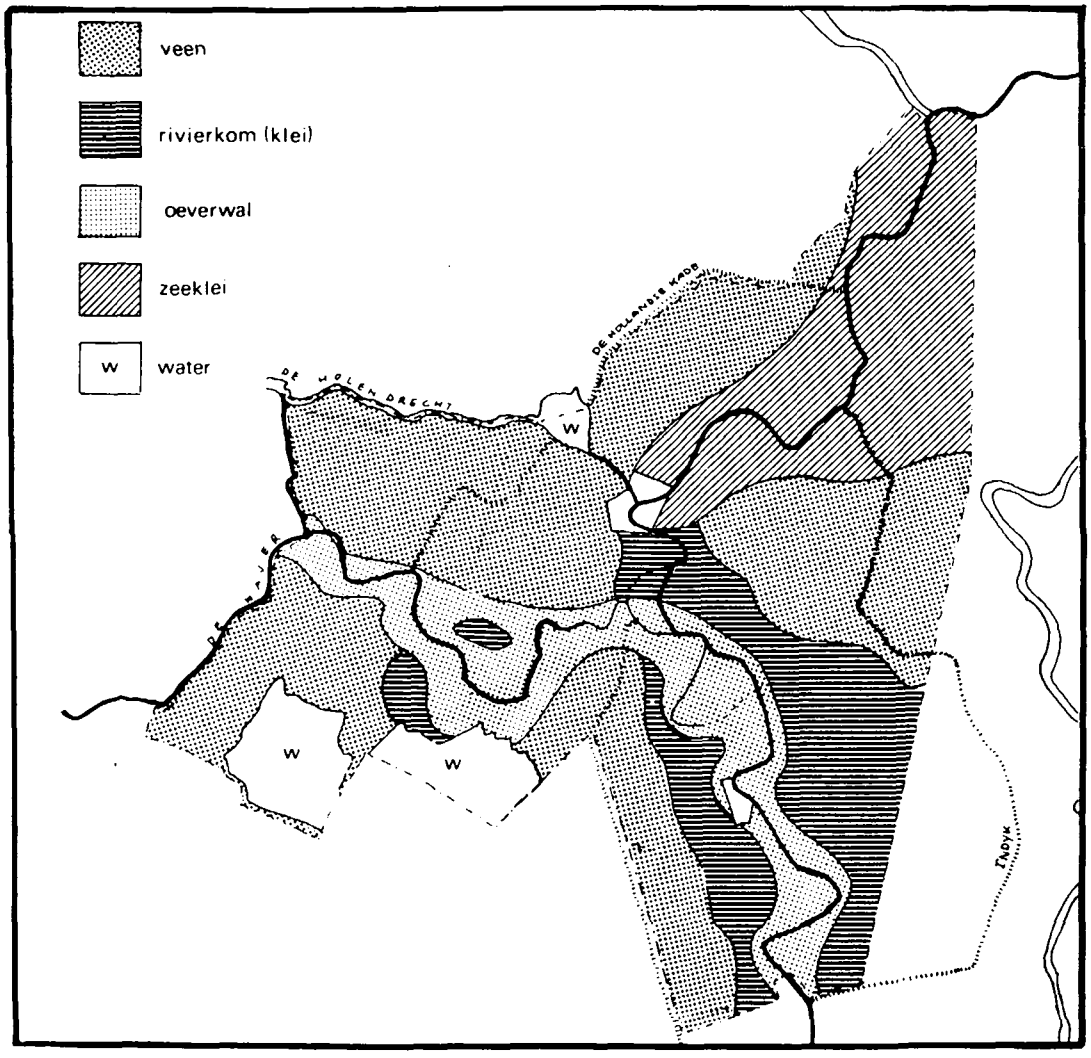

Afb. 2 De fysische geografie in de gemeente Abcoude

De oorspronkelijke vegetatie op de oeverwallen bestond uit loofbos. Verder van de rivieren af werd de grond vochtiger en minder voedselrijk. Op deze gronden vond men moerasbos, riet- en zeggevegetaties. Door de vochtige en zuurstofarme omstandigheden werden de afgestorven plantenresten niet volledig afgebroken. Daardoor is in het veen nog makkelijk de oorspronkelijke vegetatie te determineren. In gebieden waar door hun geïsoleerde ligging helemaal geen voedingsstoffen door rivieren werden aangevoerd, kwam veenmosveen (sphagnum) tot ontwikkeling. Dergelijke gebieden komen ten oosten van de Vecht voor. Het veenpakket wordt tussen de Vecht en de Utrechtse Heuvelrug steeds dunner.

Afwatering

De Oude Rijn was samen met de Vecht een belangrijke factoor in de ontstaansgeschiedenis van het Veenweidegebied. De Vecht splitste zich ongeveer 4200 jaar geleden in de omgeving van de huidige stad Utrecht af. De stroompjes die voor de afvoer van regen- en kwelwater zorgden, vormden samen met de Vecht het afwateringssysteem van het noordelijk deel van het Veenweidegebied.
De Aa, Angstel en het Gein waren van oorsprong aftakkingen van de Vecht, die mogelijk ook nog een tijd de hoofdarm van de benedenloop van de Vecht waren.

3 OCCUPATIE EN RUIMTELIJKE ONTWIKKELING TOT 1850

3.1 Vroege bewoning

Het hierboven beschreven landschap was met uitzondering van de oeverwallen moeilijk begaanbaar en niet geschikt voor permanente bewoning. Archeologische vondsten die op de aanwezigheid van de mens in het Veenweidegebied wijzen stammen uit de tweede en eerste eeuw voor christus, vóór de komst van de Romeinen. Het gebied was hoofdzakelijk per boot te bereizen. Sporen wijzen erop dat de bewoners zich in leven hielden met visvangst en jacht.
De Romeinen zijn er niet in geslaagd het gebied onder controle te krijgen. Vanaf 47 a.d. besluiten zij zich terug te trekken op de zuidelijke oevers van de (Oude) Rijn.
Rond 300 a.d. vond een nieuwe zeespiegelstijging (transgressie) plaats, waardoor de waterhuishouding in het gebied verslechterde. Rond deze tijd verlaten de Romeinen ons land, wegens toenemende druk op de grenzen door volken die door de volksverhuizingen steeds meer naar het westen trekken.
Door de transgressie was het grootste deel van het Veenweidegebied tussen 400 en 900 niet bewoonbaar. De inheemse bewoning die voor de transgressie rond Abcoude en Baambrugge woonden, verlieten de streek rond 300.
Kort na het jaar 1000 A.D. vond een aantal belangrijke wijzigingen plaats in de waterhuishouding van het gebied. De aanvoer van water door de Kromme Rijn verminderde, waardoor ook de Vecht minder water te verwerken kreeg. De afdamming van de Kromme Rijn in 1122 versterkte dit effect nog eens.

3.2 Ontginning

In de 11e eeuw nam de bevolking in Nederland toe waardoor de behoefte naar nieuwe landbouwgronden groter werd. Door de ontwikkeling op technisch en organisatorisch gebied was men in staat het veenmoeras te ontginnen en cultiveren. De eerste ontginningen vonden plaats vanaf de hogere delen in het landschap, de oeverwallen en zandopduikingen.
De ontginningen werden vanaf de 12e eeuw geleid door keizers, graven en bisschoppen. Zij bezaten de landen in het veengebied en reguleerden de ontginningen. Het recht op ontginning verkreeg men

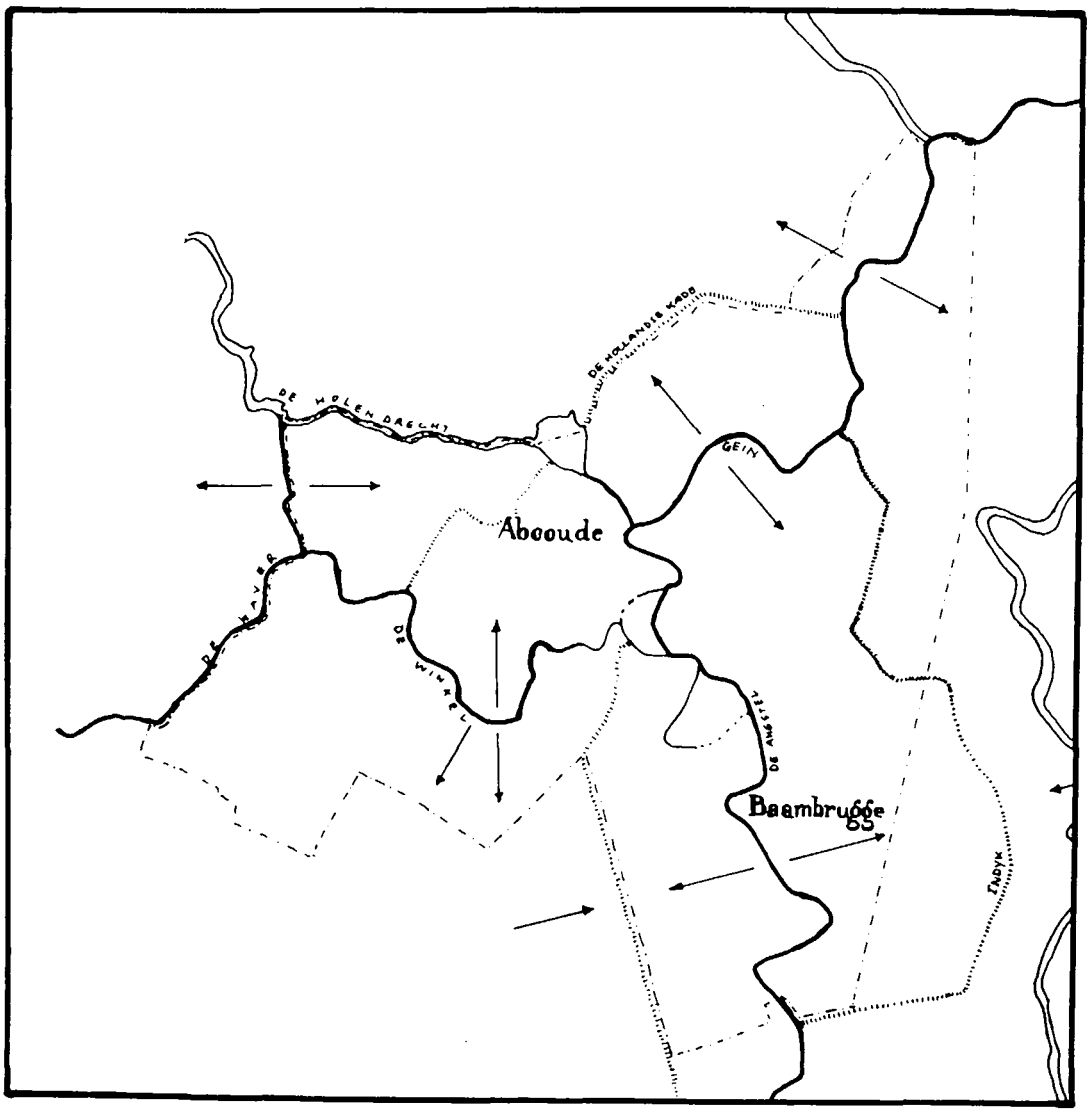

Afb. 3 Ontginningswijze in Abcoude en omgeving

door de eigenaren een koopsom te geven of een periodieke betaling af te spreken. Tevens bezaten de eigenaren het recht op tijnzen of tienden, die werden betaald als erkenning van het gezag.
De ontginningen die door een dergelijke overeenkomst tot stand kwamen werden 'cope' genoemd. Plaats- of poldernamen die eindigen op -cop, -kop of -koop verwijzen hiernaar.
Bij de ontginningen ging men meestal als volgt te werk. Vanaf de ontginningsbasis, meestal een natuurlijke of gegraven waterloop, werd een stelsel van evenwijdige sloten gegraven met een tussenruimte van 30 roeden (ong. 115 meter). Vaak hadden deze strookvormige kavels een vaste diepte van 1250 meter. De boerderijen werden over het algemeen aanm de kop van de kavels gebouwd, langs een wetering of natuurlijke waterloop. Zo ontstond de karakteristieke lintbebouwing. In Abcoude vinden we deze lintbebouwing langs het Gein en de Angstel. Ook langs de Winkel en Holendrecht vinden we boerderijen, maar de bebouwingsdichtheid is hier, in vergelijking met de hierboven genoemde rivieren minder. De ontginningen in Abcoude werden waarschijnlijk geinitiëerd door de proost van het kapittel van Sint Pieter. Later werden de rechten op tijns en tienden aan de heren van Abcoude overgedragen. De ontginningen werden in de omgeving van Abcoude in een vroeg stadium, voor de 12e eeuw, voltooid.
De ontgingen hadden de Angstel, het Gein en de Winkel als basis. Kaden werden rond de polders aangelegd om te voorkomen dat water van buiten de polder de ontginning binnendrong. Riverdijken werden vanaf de twaalfde eeuw aangelegd om rivieroverstromingen tegen te gaan. Dat de eerste kaden en dijken niet altijd goed functioneerden blijkt uit het feit dat men boerderijen in enkele gevallen op een verhoging (terpjes) bouwde. Om het land te ontwateren werden weteringen gegraven met de terreinhelling mee, die op hun laagste punt via een afwateringssluis op de rivier afwaterden. Behalve een waterstaatkundige functie hadden dijken kaden en weteringen ook een belangrijke betekenis als verkeersweg. Nog steeds liggen veel wegen in het Veenweidegebied op (de plaats van) oude kaden en dijken.
Het land klonk echter zodanig in dat het land niet meer op natuurlijke wijze ontwaterd kon worden. Er werden daarom vanaf de het eind van de vijftiende eeuw molens gebouwd om overtollig water uit de polders te pompen. De eerste molens in Nederland waren uitgerust met een scheprad. Een schepradmolen heeft een maximale opvoerhoogte van van circa anderhalve meter. Om grotere hoogteverschillen te overbruggen moest men een aantal molens 'in serie' plaatsen. In 1623 werd de vijzelmolen uitgevonden, die een opvoerhoogte had van drie tot vier meter. Behalve molens waren door de klink ook hogere dijken nodig.
Vanaf de negentiende eeuw werden veel molens vervangen door een gemaal. Aanvankelijk waren dit stoomgemalen, later ook diesel en elektrische gemalen.
Na de Middeleeuwen slaagde men in het Veenweidegebied overigens redelijk in het keren van het water met behulp van dijken en

kaden. Toch waren er regelmatig dijkdoorbraken langs de rivieren. Door de sterke stroming ontstonden bij deze doorbraken zogenaamde wielen: diepe meren van een vrijwel ronde vorm die vanwege hun diepte niet te dempen waren. Het Abcouder Meer is mogelijk ontstaan uit een dergelijke dijkdoorbraak. Kavelstructuren op oude kaarten wijzen duidelijk op een onderbreking van van sloten en dijken. Zo is de Hollandse Kade, vroeger Indijk geheten, op een kaart uit 1643 in het Abcouder Meer (nog) als stippellijn aangegeven. Dit maakt het aannemelijk dat het meer na de ontginningen is ontstaan. Een andere theorie betreffende het ontstaan van het Abcouder Meer opppert de mogelijkheid dat het meer rond 1400 voor christus is ontstaan als gevolg van overstromingen van de toenmalige Zuiderzee. In deze tijd ontstonden ook de Bijlmermeer en Horstermeer.

3.3 Grondgebruik

3.3.1 Agrarisch grondgebruik

Akkerbouw was vanaf het begin van de ontginning de belangrijkste bron van bestaan. De producten die op de kavelstroken in het veen werden verbouwd waren haver, rogge, gerst en boekweit. Door de ontwatering van het veen oxideerde het veen en klonk het in, waardoor het maaiveld daalde en de ontwatering problemen begon op te leveren. Akkerbouw werd daardoor in de meeste gevallen vervangen door veeteelt. Daarnaast werden grienden en geriefbosjes aangelegd om in de houtbehoefte te kunnen voorzien.
Bij de overschakeling op veeteelt specialiseerden de boeren zich in de loop der jaren in het produceren van boter en kaas. Dit specialisatieproces werd in de 17de eeuw gestimuleerd door technische verbeteringen op het gebied van het karnen.
Daar boter en kaas langer houdbaar was dan melk, konden deze producten over langere afstanden vervoerd worden. Dit gebeurde tot de 19de eeuw per schip, waarmee de producten naar de markten in de grote steden brachten. Door de ligging van Abcoude aan de Angstel en Gein, waren de verbindingen met de omringende grote steden Amsterdam en Utrecht zeer goed.

3.3.2 Overig grondgebruik

Sinds 1881 valt de Noorder Botshol Polder onder de gemeente Abcoude. Daarmee kwam een stuk veenafgraving binnen de gemeentegrenzen. De polder behoorde oorspronkelijk toe aan de gemeente Vinkeveen. De polder is na 1777 verveend. In ruil voor Botshol werd door de gemeente Abcoude de Proosdijer Polder aan Vinkeveen overgedragen. Deze polder zou gebruikt worden om het aanwezige veen af te graven.
Veen werd afgegraven om er turf van te maken. De turfwinning had grote gevolgen voor het landschap. Hoewel de winning van turf niet de belangrijkste reden was voor het openleggen van het veenmoeras, werd dit bedrijf toch reeds vanaf het begin van de ontginningen bedreven. De eerste melding van turfwinning stamt uit Westbroek, uit het jaar 722. Verder zijn de gegevens over de

winning van turf tot de dertiende en veertiende eeuw zeer schaars. Ondanks de grote reserves was de turfexploitatie gelimiteerd en aan vaste regels gebonden, men dolf voornamelijk voor eigen gebruik.
Toen de vraag naar brandstof groeide, werden striktere bepalingen opgesteld om de turfwinning te controleren. Naar aanleiding van een conflict tussen de abdij van Oostbroek en het Vrouwenklooster werd bepaald dat de kloosters op de oudste schenkingen alleen voor zichzelf turf mochten winnen. Men mocht niet meer dan één turfgracht tegelijkertijd in exploitatie hebben en men moest zowel goede als slechte turf graven.
Later werden in pachtcontracten vaak bepalingen opgenomen waarin geregeld was dat evenveel grond tot bouwland moest worden gemaakt dan aan de andere zijde werd afgeveend. Om dit af te dwingen moesten tijnzen vaak in rogge worden betaald. Dit 'toemaken' van de ontveende terreinen gebeurde met voor brandstof minder geschikt veen, (pleistoceen) zand, slootbagger, dierlijke mest en huisvuil uit Amsterdam en Utrecht, steden waar turf werd afgezet.
Na 1500 werd de vraag naar brandstof groter. Belangrijke afnemers behalve huishoudens waren: ververijen, blekerijen, bierbrouwerijen, zoutziederijen en steenbakkerijen (zie verder bij kleiwinning). Door de grote vraag werden de contracten steeds vaker genegeerd en werd de vervening steeds grootschaliger aangepakt. De techniek van het turfmaken veranderde in deze tijd dan ook. Men ging over op de natte vervening of het slagturven. De turf werd gebaggerd uit trek- of petgaten en vervolgens te drogen gelegd op de tussen deze gaten liggende legakkers of ribben.
In 1594 deed prins Maurits een oproep aan de bevolking om de grond weer tot bouw- of weiland te maken; de waardevermindering van de grond was groot waardoor de opbrengst van tijnzen en tienden schrikbarend terug liep.
Desondanks bleeft men het veen toch afgraven om de simpele reden dat men niet zonder kon. De Nederlandse economie van de 17de tot de 19de eeuw draaide op turf, daarna deed steenkool zijn intrede. In Abcoude zijn de veenafzettingen niet afgegraven. De polder Botshol, die in 1881 bij de gemeente Abcoude werd gevoegd, is sinds 1942 beschermd gebied.

3.3.3 Parken en bossen

De natuurlijke begroeiing in een groot deel vasn het Veenweide gebied bestond uit bossen, die tijdens de ontginningen verdwenen. Na de ontginningen werd op kleine schaal bos aangeplant die ook wel onder de naam 'geriefbosjes' bekend staan. Het hout uit deze geriefbosjes werd op de boerderij gebruikt voor diverse doeleinden: het maken van bezems, aanmaakhout voor het vuur, staken, e.d. De zogenaamde 'pestbosjes', die omgracht waren, werden gebruikt om er de aan besmettelijke ziekten (veepest en miltvuur) overleden vee te begraven.

3.3.4 Buitenplaatsen

Vanaf de 17de eeuw vestigden rijke Amsterdamse kooplieden zich langs de Vecht en Angstel, en in mindere mate langs de Winkel, Waver en Holendrecht. Zij lieten grote buitens aanleggen waarbij de aanleg van bossen, geïntegreerd in een tuinaanleg, een grote rol speelde. Voorbeelden van nog bestaande buitenplaatsen in Abcoude zijn Valkenheining, Postwijk, Binnenrust en Schoonoord. In een aantal gevallen verloor de hofstede z'n agrarische functie en werd getransformeerd tot een buitenplaats (o.a. Kroonesteyn; ABC 188). Weer andere boerderijen langs het Gein en de Angstel bleven hun agrarische functie behouden maar kregen een zeer imposant voorhuis als uiting van rijkdom (o.a. Starheim [ABC 56] en Vrederust [ABC 8]). De meeste buitenplaatsen zijn inmiddels verdwenen; een aantal wil hiervan even noemen: Oldenhoff en Kievitsheuvel langs de Holendrecht, Schuttenburg en Stichtrust langs de Waver en Geinwensch langs de Angstel.
Over het algemeen kan gesteld worden dat de buitens aan de Angstel minder voorkwamen en minder groot waren dan aan de Vecht. De aantrekkingskracht van deze laatste was beduidend groter en resulteerde daar in een waarlijk hollands arcadia.

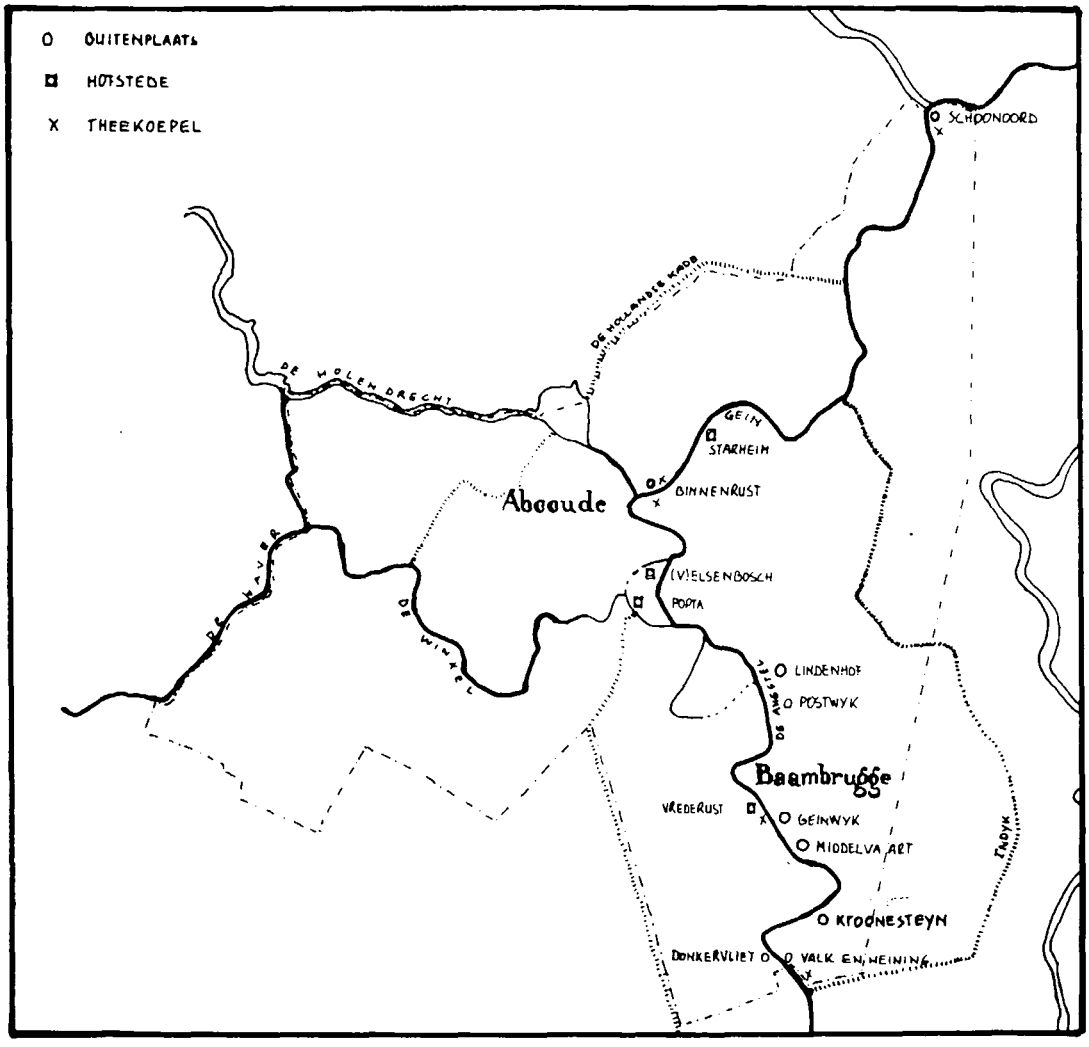

Afb. 4 Bestaande buitenplaatsen en enkele belangrijke hofsteden langs de Angstel en het Gein.

3.4 Infrastructuur

3.4.1 Landwegen

In de Middeleeuwen en nog lang daarna vond het meeste vervoer plaats over water. Langs de vaarwegen werden zand- en jaagpaden aangelegd. De oudste twee interregionale verbindingen in het Veenweidegebied volgden dan ook de rivieren. De route van Utrecht naar Amsterdam volgde de Vecht en de Angstel. Van Utrecht tot Loenersloot lag de rijweg (voor wagens en karren) los van de Vecht, maar vanaf Loenersloot was ze gecombineerd met het zand- en jaagpad. Toen in de zeventiende eeuw een regelmatige veerdienst tussen Utrecht en Amsterdam tot stand kwam, besloten Amsterdam en Utrecht in 1626 dat de jaagpaden goed onderhouden moesten worden. Bij Klein-Baambrugge werd een scheidpaal geplaatst. Ten noorden daarvan moest Amsterdam de weg zanden, ten zuiden daarvan Utrecht. De aanleg werd gefinancieerd door de stad Amsterdam en de Staten van Utrecht. De inkomsten werden gevormd door de verpachting van de tollen aan de Voetangel tussen Abcoude en Ouderkerk aan de Amstel en te Nieuwersluis.
De belangrijkste wegen in Abcoude bestonden uit zogenaamde zand- of jaagpaden die langs de rivieren liepen. In Baambrugge is er nog een dergelijk pad dat een onderdeel was van een landverbinding tussen Ouderkerk en Breukelen. De Oude Dijk, even ten zuiden van Abcoude, was hier ook een onderdeel van.
In de 19de eeuw werden de wegen steeds meer verhard. Ten tijde van het Napoleontische bestuur werd tussen Abcoude en Baambrugge en evn ten noorden van Baambrugge rechte stukken weg aangelegd waarbij meanders van de Angstel afgesneden werden. Deze afsnijdingen zijn ook wel bekend onder de namen de grote en kleine Coupure. De Oude Dijk verloor hiermee haar doorgaande functie. Ten tijde van koning Willem I werd de verharding van de Rijksstraatweg voltooid. In totaal lagen aan de deze weg 8 tollen.

3.4.2 Waterwegen

In de Romeinse tijd was in ons land de ligging van een plaats aan bevaarbaar water al een belangrijke vestigingsfactor. Het belang van de Vecht als handelsrivier in de Romeinse tijd bleek reeds uit de mededelingen betreffende de Drususgracht. Zoals uit de aanleg van het jaagpad tussen Utrecht en Amsterdam reeds bleek, was de aanleg en het onderhoud van de verbindingen vooral een aangelegenheid van de steden. Met uitzondering van de Vechtstreek had de aanleg van infrastructuur nauwelijks een direct effect op de economische situatie op het platteland.
Na de afdamming van de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede in 1122 werd in de Middeleeuwen veel moeite gedaan om de bevaarbaarheid van de rivieren te waarborgen. Hiervoor werden sluizen aangelegd o.a de Otterspoorsluis (1228) in de Vecht en er werden ook bochten van rivieren afgesneden. Zo is de Angstel tussen Abcoude en Baambruge op twee plaatsen de meander afgesneden.

Een belangrijke verkorting van de vaarweg tussen Amsterdam naar Utrecht was het graven van de Nieuwe Wetering in 1466 tussen de Vecht en de Angstel. Op het punt waar deze wetering in de Vecht uitmondde werd een sluis gebouwd (Nieuwersluis).
Tot de zeventiende eeuw werden voor het transport te water vooral zeilschepen gebruikt. De behoefte van de steden aan regelmatige verbindingen leidde in de vijftiende eeuw tot het aanstellen van beurtschippers door steden als Amsterdam en Utrecht. In het tweede kwart van de zeventiende eeuw deed de trekschuit haar intrede. Ten behoeve van deze toentertijd snelle vervoerswijze (7 km per uur) werden langs bestaande wateren en speciaal gegraven trekvaarten de reeds eerder genoemde jaagpaden aangelegd.
De in het veengebied gegraven weteringen hadden in de eerste plaats natuurlijk hun functie in de ontwatering van het gebied, maar ook als vaarweg hadden ze (voornamelijk lokale) betekenis. Boerderijen werden dan ook vrijwel altijd aan een hoofdwetering geplaatst, zodat ze goed te bereiken waren. Vanaf de zeventiende eeuw werden weteringen ook veelvuldig gebruikt voor het vervoer van turf naar de steden.

3.4.3 Spoor- en tramwegen

Op 12 december 1843 werd de spoorlijn Utrecht-Amsterdam geopend. Dit traject maakte deel uit van de lijn Amsterdam-Keulen van de Nederlandsche Rhijnspoorweg. Het traject Utrecht-Arnhem kwam in 1844 gereed. Bij de opening hadden alleen Abcoude (stationgebouw uit 1871) en Breukelen een halte aan dit traject.

3.5 Nederzettingen

Abcoude wordt het eerst in 1085 als *Abecenuualde* in de bronnen vermeld. De huidige gemeente is ontstaan na een samenvoeging van twee gemeenten: Abcoude-Proosdij die het gebied ten Noorden van het Gein en Winkel besloeg en de gemeente Abcoude-Baambrugge die het gebied ten zuiden daarvan ,besloeg. Sinds de napoleontische tijd hadden beide gemeenten een gemeenteraad een wethouders, maar de burgemeester werd gedeeld. Sinds 1941 zijn beide gemeenten volledig verenigd.
De gemeentegrenzen zijn in de afgelopen eeuw een aantal malen veranderd. In 1881 ging de polder Proosdij/Aasdom naar de gemeente Vinkeveen en kwam de Noorder Botshol Polder bij Abcoude. In 1964 gingen het gebied tussen het Amsterdam-Rijnkanaal en de Indijk en het gebied tussen de huidige zuidgrens en de Geuzensloot, waar het kasteel Loenersloot ligt, naar de gemeente Loenen. In 1989 werd het gebied tussen het Amsterdam-Rijnkanaal en de nieuwbouwwijk Bijlmermeer bij de gemeente Abcoude gevoegd. Hierdoor kwamen de gehele Geinoevers en het fort Nigtevecht bij de gemeente (afb. 5).

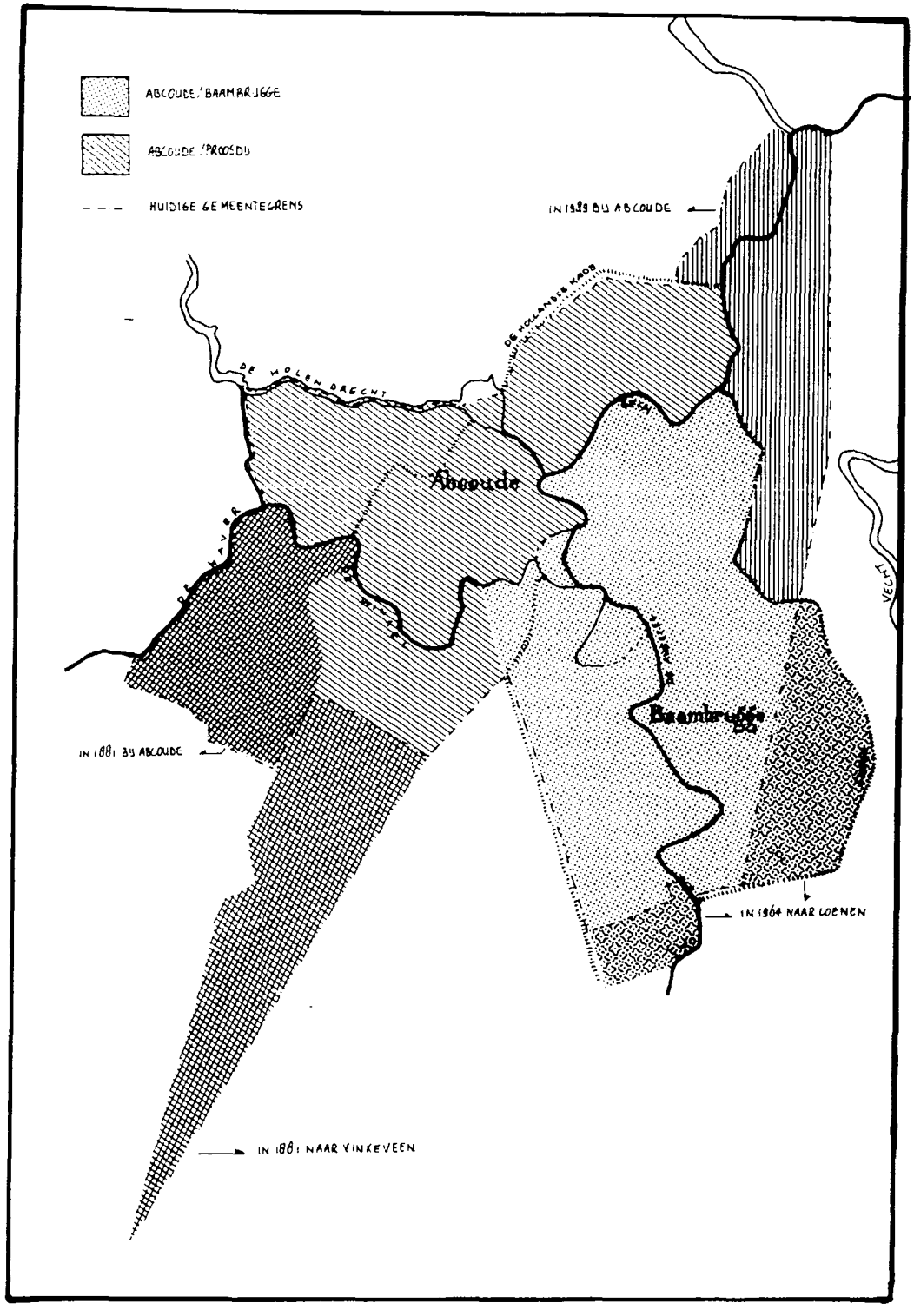

Afb. 5 Grenzen en grenswijzigingen in de gemeente Abcoude

3.5.1 Het dorp Abcoude

Abcoude ligt ten zuidoosten van Amsterdam op het punt waar de rivieren Angstel, Gein en Holendrecht samenkomen. Ter plaatste van de kern maakt de Angstel een scherpe bocht in oostelijke richting en verandert de rivier van naam in het Gein. De Holendrecht mondt uit in het Gein vlak na de genoemde bocht.
Op de klei afzettingen langs de rivier komt rond het begin van onze jaartelling bewoning voor die door wateroverlast in de 4de eeuw ophoudt te bestaan. In de vroege Middeleeuwen komt bewoning opnieuw voor op de oever van de Angstel en Gein en vormen de basis voor de latere ontginningen. In het begin van de 14de eeuw werd in Abcoude een zelfstandige parochie Abcoude gevormd. De kerk, gewijd aan de H.H. Cosmas en Damianus, kwam op het grondgebied van het gerecht St. Pieter tot stand. Tussen 1470 en 1491 werd een grotere kerk gebouwd, die de basis vormde voor de huidige kerk. Abcoude had in deze tijd een agrarische functie maar ook visserij was een belangrijke bestaansmiddel. Uit deze tijd stamde vermoedelijk ook het ontstaan van een marktfunctie, die in 1541 resulteerde in een paardenmarkt die werd vastgelegd in een octrooi. Abcoude was met de stad Utrecht de enige plaats in het Sticht die een dergelijke markt mocht houden.
Doordat in de 17de buitenplaatsten langs de Angstel en Gein werden aangelegd en daardoor de trekvaartroute Amsterdam-Utrecht verbeterd werd, vond in Abcoude een toename plaats van het op reizigersverkeer afgestemde bedrijven als herbergen, smederijen en stalhouderijen. De bebouwing van Abcoude concentreerde zich in de 17de eeuw met name rond de kerk met bebouwingslinten langs het Gein in oostelijke richting -de tegenwoordige Kerkstraat en Staionsweg- en langs de huidige Hoogstraat, die tussen het Gein en de Angstel ligt. Ook was een deel van de Koppeldijk langs de Holendrecht bebouwd. Deze toestand zou tot de 19de eeuw nauwelijks veranderen.

3.5.2 Het dorp Baambrugge

De kern Baambrugge ligt ten zuiden van Abcoude langs de rivier de Angstel. Archeologisch onderzoek heeft uitgewezen dat al voor onze jaartelling op de kleiafzettingen bewoning voorkwam, die net als bij Abcoude, in de 4de eeuw ophield te bestaan. Nieuwe bewoners keerden in de middeleeuwen terug en staan aan de basis voor de ontginningen die in de 11de eeuw zouden beginnen. Bij Baambruge is er sprake van een regelmatige opstrekkende verkaveling die de oevers van de Angstel als uitvalbasis hadden. In westelijke richting ontstond de Westzijdse Polder (dit is de 19de eeuwse naam, tegenwoordig heet een deel ervan 'Polder de Roodenmolen') die eindigt bij de Vinkenkade, waar nu de A2 langs loopt. Op dit punt ontmoetten de ontginningen vanuit Vinkeveen de ontginningen die vanaf de Angstel waren geïnitieerd. In oostelijke richting liepen de ontginningen totaan de Indijk waar men op de Vechtse ontginningen stuitte.
De oudste naamvermelding van Baambrugge dateert uit 1444. Over de verdere ontwikkeling valt weinig te zeggen, maar het is bijna

zeker dat het dorp zijn bestaan te danken heeft aan een brug die hier was gebouwd. Via deze brug kwam men op de Zuwe (= een zijdelings gewende kade) die in een rechte lijn naar Vinkeveen liep. De bebouwing ontstond in de directe omgeving van die brug, maar alleen aan de westover van de Angstel. Er is een kapel die onder de parochie van Abcoude valt. Er stonden vermoedelijk niet meer dan een handvol huizen.
In de 17de eeuw werden langs de Angstel buitens aangelegd en de verbinding tussen Amsterdam en Utrecht werd verbeterd door de aanleg van zand- en jaagpaden en een regelmatige trekschuitverbinding tussen die twee steden. In 1633 viel Baambrugge niet meer onder de parochie van Abcoude en in 1650 werd de kerk vergroot. Deze ontwikkelingen zijn het gevolg van hierboven genoemde factoren. Hierna vielen de ontwikkelingen stil en veranderingen vinden pas in de 20de eeuw plaats.

3.5.3 Verspreide bebouwing

Zoals in het voorafgaande reeds enkele malen werd vermeld staan langs de Angstel, Winkel, Holendrecht en Gein verspreid liggen boerderijen en langs de Angstel nog enkele overgebleven buitenplaatsen. Het ontstaan van agrarische bebouwing gebeurd nadat de ontginningen waren afgerond. Van die eerste generatie boerderijen, die uit hout waren opgetrokken, zijn geen voorbeelden overgebleven. De oudste boerderijen die langs bovengenoemde rivieren staan zijn van steen gebouwd en stammen uit de 17de eeuw.

4 RUIMTELIJKE ONTWIKKELING 1850-1940

4.1 Ruimtelijke structuur omstreeks 1850

De ruimtelijke structuur in de gemeente Abcoude rond 1850 verschilt nauwelijks met de situatie die in hoofdstuk 3 is besproken. De meeste wegen waren nog onverhard de dorpskernen Abcoude en Baambrugge waren nog steeds van dezelfde omvang. Toch waren veranderingen op komst die op het landschap een enorme invloed zouden hebben. De aanleg van de Rhijnspoorweg in 1843 was de eerste kaveldoorsnijdende structuur, in 1881 werd begonnen met de aanleg van het Merwedekanaal, die deels door het grondgebied van Abcoude werd gegraven, in de periode 1880 en 1890 werden diverse forten aangelegd als onderdeel van de Stelling van Amsterdam en in 1940 werd begonnen met de snelweg Amsterdam en Den Haag, die door de oorlog pas in 1952 klaar kwam (zie afb. 6).

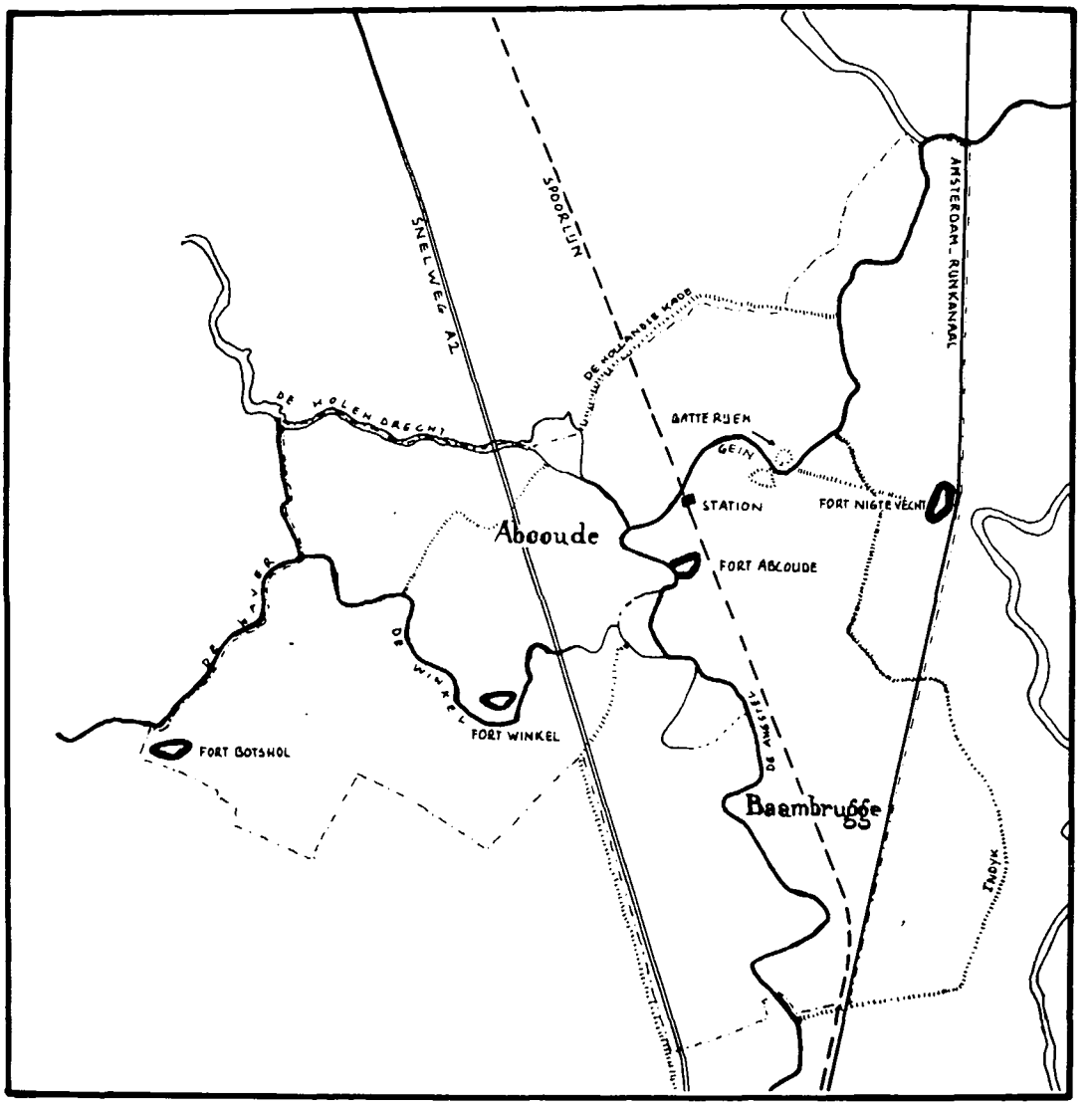

Afb. 6 Kaveldoorsnijdende structuren en verdedigingswerken in de gemeente Abcoude

4.2 Grondgebruik

4.2.1 Agrarisch grongebruik

In de tweede helft van de 19de eeuw vond in Nederland een intensivering en schaalvergroting van de landbouw plaats. Technische ontwikkelingen zoals de introductie van kunstmest in 1870 speelden hierin een grote rol. De afzetmarkt van landbouwproducten bevond zich voornamelijk in de grote steden die in dezelfde periode als gevolg van de industrialisatie, een explosieve groei doormaakten.
In deze periode zien we dat in het Veenweidegebied, dus ook in de gemeente Abcoude, nieuwe boerderijen werden gebouwd en oude boerderijen werden uitgebreid. Veeteelt bleef in deze periode de belangrijkste bron van inkomsten voor de boeren, die hun kazen en

boter in de grote steden op de markt verkochten. In de 20ste eeuw nam het zelfkazen steeds meer af en werd door zuivelfabrieken overgenomen.

4.3 Infrastructuur

Door de snelle groei van de bevolking en de toenemende verstedelijking werd de vraag naar snelle inter-stedelijke en inter-regionale verbindingen steeds groter. De introductie van de trein in de eerste helft van de 19de eeuw resulteerde in 1843 in een halteplaats bij Abcoude aan de spoorlijn Amsterdam-Utrecht. Hoewel het verkeer over water in betekenis afnam, bleeft het aandeel van binnenscheepvaart in de handel groot genoeg om in 1881 te beginnen met het graven van het Merwede kanaal, de voorloper van het huidige Amsterdam-Rijnkanaal. Het Merwedekanaal liep voor een deel door de gemeente Abcoude (zie afb. 6). De laatste grote infrastruturele verandering betreft de aanleg van de snelweg die het westelijk grondgebied van de gemeente doorsnijdt. De aanleg van de weg begon in 1940 maar kon door de oorlog nniet voltooid worden. Na de oorlog werden de werkzaamheden hervat.

4.3.1 Landwegen

In de loop van de 19de en 20ste eeuw werden ook secondaire wegen verhard. Voor de aanleg van de hierboven genoemde snelweg, liep de route van Amsterdam naar Utrecht over Rijksstraatweg. Deze structuur bestond reeds in de 18de eeuw en was in de 19de eeuw verhard.
Andere belangrijke verbindingswegen waren de Zuwe naar Vinkeveen en de Velderslaan waar men via een brug over het Merwedekanaal naar Nigtevecht kon gaan. Via de Geinoevers kon men naar Weesp reizen.

4.3.2 Militaire infrastructuur

In de jaren '80 van de vorige eeuw werd begonnen met de aanleg van de Stelling van Amsterdam. Deze linie, waarvan ook een aantal forten op Utrechts grondgebied zou verschijnen, was de enige vrijwel geheel nieuwe linie in de vestingwet van 1874. Het aardwerk van de meeste forten van deze linie werd voltooid in de periode 1880-1886. Alleen het fort Abcoude kwam helemaal gereed in 1885.
In 1886 werd de aanleg van de Stelling van Amsterdam onderbroken omdat de forten niet bestand waren tegen de pas uitgevonden brisantgranaat. Toen er in 1890 een vernieuwd ontwerp voor de forten was, ging de aanleg van de Stelling verder. De bomvrije gebouwen in de nieuwe forten werden gebouwd van betoncement, in tegenstelling tot die van de Hollandse Waterlinies, waar ze meestal van baksteen werden opgetrokken. De gepantserde geschutskoepel werd wegens de kosten meestal weggelaten.

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog (1914) waren de forten Winkel en Botshol nog niet af. De Stelling van Amsterdam werd in staat van verdediging gebracht, maar niet geïnundeerd. Door de spoedige val van de zeer sterk geachte Belgische en Franse versterkingen verminderde het vertrouwen in de Nederlandse linies sterk. Na de oorlog werd dan ook besloten de Stelling niet verder volgens plan te voltooien. Met de oprichting van de vesting Holland in 1922 verviel officieel de functie van de Stelling van Amsterdam. De Vesting Holland was voornamelijk gebaseerd op de inundatielinies (Noordfront van de Stelling van Amsterdam, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Stelling van Hollands Diep en Volkerak en Stelling van de monden der Maas).
Vlak voor de Tweede Wereldoorlog werd in en bij de meeste forten nog een aantal betonnen kazematten en schuilplaatsen gebouwd.

4.4 Nederzettingen

4.4.1 Het dorp Abcoude

Door de ligging aan het spoor was Aboude al rond 1850 een vestigingsplaats voor forenzen. De bebouwing kwam geleidelijk tot stand langs de Stationsweg en de Molenweg in de toenmalige gemeente Abcoude-Baambrugge. In het proostdijer deel van het dorp Abcoude vestigden zich minder forenzen.
Na deze beginperiode neemt het aantal inwoners van Abcoude niet meer snel toe. Door de aanleg van een spoorlijn naar het oosten prefereerden welgestelden het bosrijke Gooi boven het natte Abcoude.

4.4.2 Het dorp Baambrugge

Het dorp Baambrugge werd in de periode 1850-1940 nauwelijks uitgebreid. Langs de Dorpsstraat verschenen een enkele villa en een paar boerderijen uit deze periode.

4.4.3 Verspreide bebouwing

In de jaren dertig werden in het buitengebied enkele nieuwe boerderijen gebouwd. Deze verschenen langs de Holendrecht (o.a. boerderij De Hoop [ABC 218]) en langs de Horn (ABC 91) en tussen de reeds bestaande boerderijen langs de Gein en Angstel.

5 RECENTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN

Na de Tweede Wereldoorlog groeide Abcoude wel sterk met name als gevolg van de aanleg van de A2 en de grote automobiliteit. Rond de oude kern verschenen wijken waardoor het landschappelijke karakter van het dorp grotendeels verloren ging. Dit karakter bleeft wel behouden rond de Stationsweg waar achter de vroeg 20ste eeuwse bebouwing nog een open weide gebied is.
De laatste uitbreiding van Abcoude bevindt zich tussen het Abcouder Meer en de spoorlijn Amsterdam-Utrecht te westen van de oude kern. In stedebouwkundig opzicht onderscheid deze uitbreiding zich van vooroorlogse wijken door hun duidelijke planmatige opzet zonder enige samenhang met de historische-ruimtelijke structuur en een bebouwing met een sterke mate van uniformiteit.
Met name door de explosieve uitbreiding van Amsterdam, de Bijlmermeer, is Abcoude op een steenworp afstand van deze nieuwbouwijk komen te liggen. Slechts de Broekzijdse Polder, ten noorden van de Gein scheidt de beide gemeente van elkaar. Met name boven de Hollandse Kade is de Bijlmermeer in de richting van de Geinoevers opgedrongen, hier scheidt slechts een smalle strook de nieuwbouw van de boerderijen an het Gein.
Ook Baambrugge heeft aan de westkant van de oude kern een bescheiden nieuwbouwwijk gekregen. De jongste uitbreiding ligt echter aan de andere zijde van de Angstel, achter het voormalige stadhuis. Het gaat hier om een wijk van zeer bescheiden omvang. Het landschappelijke karakter is door deze uitbreidingen niet noemenswaardig aangetast.

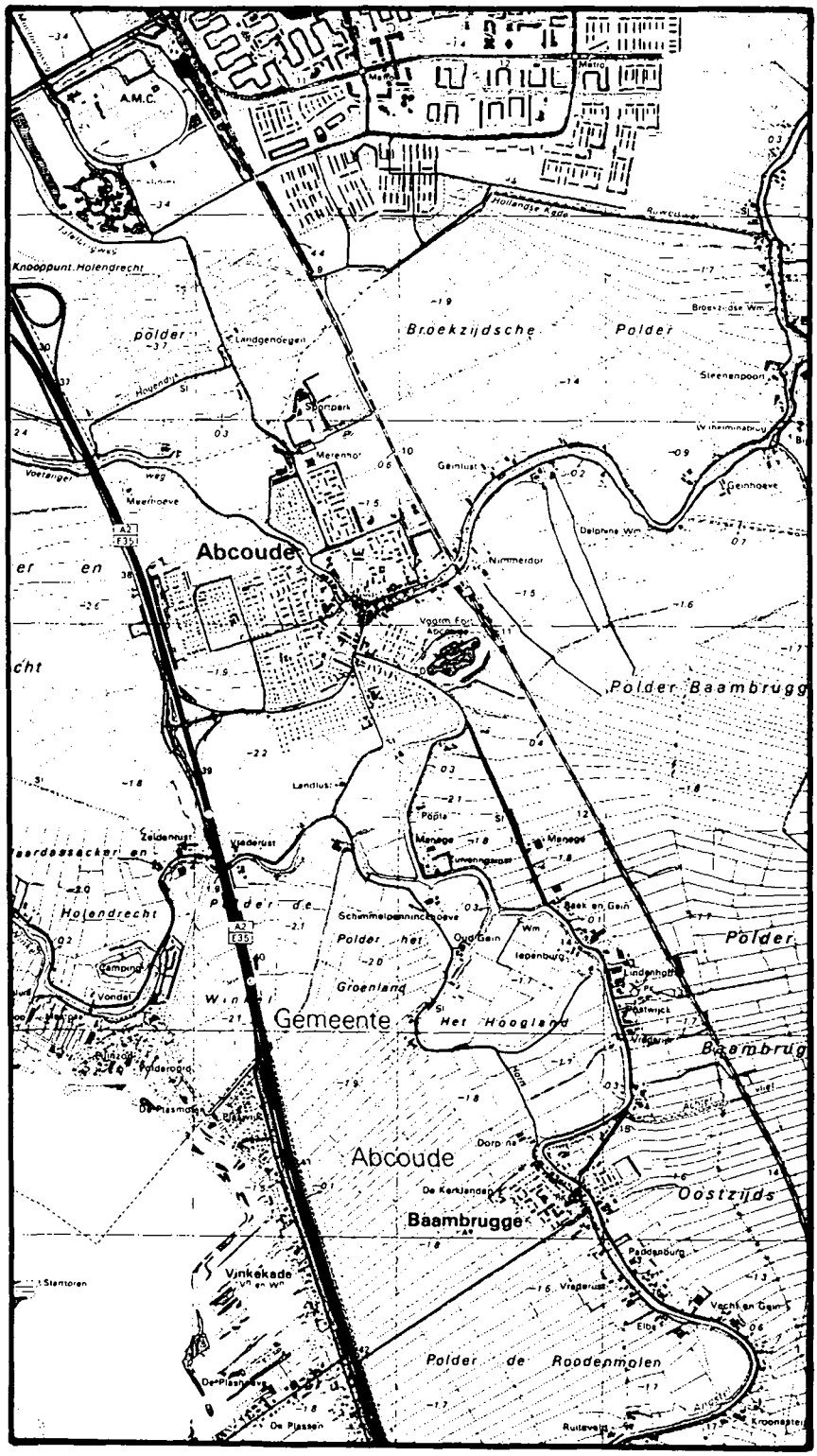

Afb. 7 De kernen Abcoude en Baambrugge anno 1989

DEEL B INVENTARISATIE

1 Stedebouwkundige typologie

1.1 Gebieden binnen de bebouwde kom

Zoals reeds in deel A is opgemerkt bestaat de huidige gemeente Abcoude uit twee aparte dorpskernen. De grootste dorpskern is Abcoude die in het noordelijk deel van gemeentelijk gebied ligt. Baambrugge vormt de tweede en tevens veel kleinere dorpskern, die ongeveer twee kilometer zuidelijker ligt.

1.1.1 Dorpskernen vóór 1850 en 1850-1940

Abcoude

De kern van Abcoude rond een meander van de Angstel. De rivier nadert het dorp vanuit het zuidoosten en maakt nadat het de Hoogstraat is gepasseert een scherpe bocht naar het noordoosten. Vlak na deze bocht mondt de rivier de Holendrecht in de Angstel uit, waarna de Angstel van naam verandert in het Gein. Het Gein zet de loop in noordoostelijke richting voort, en verlaat vervolgens de dorpskern.
De historische bebouwing van Abcoude heeft zich langs de oevers van deze rivieren geconcentreerd. De eerste bebouwing vormde zich op de noordelijke oever van het Gein in de hoek waar de Holendrecht in deze rivier uitmondt. Hier staat de oude dorpskerk (eind 15de eeuw) waaromheen in de loop der eeuwen aaneengesloten bebouwing is ontstaan. Vanuit het Kerkplein loopt in zuidwestelijke richting de Hoogstraat, die een meander van de Angstel afsnijdt. Hiervoor is een brug over het Gein gelegd. Ook langs de Hoogstraat bevindt zich aaneengesloten bebouwing. De oudste bebouwing stamt uit de 17de eeuw en de jongste uit deze eeuw. Het karakter van zowel het Kerkplein en de Hoogstraat wordt bepaald door historische bebouwing. De Hoogstraat is na de oorlog getransformeerd tot winkelstraat.
De hierboven geschetste ruimtelijke structuur verandert in de loop der eeuwen nauwelijks. In de 19de eeuw vinden na de aanleg van de spoorlijn Amsterdam-Utrecht wel enkele kleinschalige uitbreidingen plaats die over het algemeen het karakter van lintbebouwing hebben met zowel aaneengesloten en losstaande woningen. De bebouwing verschijnt langs bestaande infrastructuren. Langs de Kerkstraat, aan de noordelijke oever van de rivier het Gein verschijnen voornamelijk arbeiderswoningen. De roomskatholieke kerk van Tepe die in 1887 gereed kwam, staat in een bijna rechte lijn op de oude kerk op het Kerkplein, en vormt hiermee de zo karakteristieke skyline van Abcoude.
Aan de zuidelijke oever van het Gein, dat oorspronkelijk tot de gemeente Abcoude-Baambrugge behoorde, ontstond in dezelfde periode bebouwing langs de Stationsstraat. De bebouwing is hier zeer verschillend. Tegen de oude dorpskern aan staan dubbele herenhuizen die rijk gedetailleerd zijn. Meer naar het station toe neemt de bebouwing af, waardoor men vrij zicht heeft op de achterliggende weilanden en het Fort Abcoude. Vlak voor het staion verschijnen kleine herenhuizen die in drie woonblokken zijn gegroepeerd. Aan de andere kant van de Stationsstraat, geklemd tussen de oever van het Gein, staan voornamelijk aaneengesloten arbeiderswoningen. Verder naar het station loopt de straat direct langs het water.

In de 19de eeuw verscheen ook bebouwing langs de Koppeldijk. Deze bebouwing bestaat voornamelijk uit twee-onder-een-kap woningen van 1 bouwlaag.
De Koppeldijk komt uit op het Raadhuisplein, die ontstond door het raadhuis van Abcoude-Proosdij en het daar tegenover liggende postkantoor. Voor het raadhuis is een brug die het plein met de Hoogstraat verbindt.
Voorts verschenen aan de doodlopende Laan van Binnenrust woonblokken van 2 bouwlagen. Deze laan ontstond na verkoop en verkaveling van de voormalige buitenplaats 'Binnenrust'.
De 19de eeuwse uitbreidingen vormen met de oude kern een ruimtelijk samenhangend geheel die tot op de dag van vandaag vrij ongeschonden is gebleven en daarom door de Rijksdienst van Monumentenzorg als beschermd dorpsgezicht is bestempeld.
Het beschermde dorpsgezicht zoals dat is vastgelegd door de Rijksdienst bevat de gehele historische kern van Abcoude inclusief de bebouwing die tussen 1850-1940 gebouwd is.

Baambrugge

De historische kern van Baambrugge bevindt even ten zuiden van een meander in de Angstel. De bebouwing is ontstaan op de westelijke oever van de rivier en bestaat uit twee straten; de Brugstraat en de daarop haaks lopende Dorpsstraat. Bij de Brugstraat ligt een brug die daarmee het oostelijke entree tot de oude kern vormt.
De bebouwing langs boven genoemde straten is ontstaan in de 17de en 18de eeuw. De Dorpsstraat loopt evenwijdig langs de Angstel en heeft aan beide zijde aaneengesloten bebouwing. Het aanzicht van de straat is zeer afwisselend dat wordt bepaald door de verschillende typen woningen: arbeiderswoningen, herenhuizen en voormalige boerderijen. Ten zuiden van de Zuwe neemt de bebouwing in dichtheid af om vervolgens over te gaan in verspreid staande boerderijen. In de 19de eeuw veranderde er weinig. Wel komen de huidige kerk, de gietijzeren brug en het raadhuis tot stand. Opmerkelijk is wel dat het raadhuis aan de andere kant van de Angstel ligt, tegenover de brug.
In de jaren dertig werden aan het Zand- en Jaagpad vrijstaande woonhuizen gebouwd.

1.1.2 Buitenplaatsen vóór 1850 en 1850-1940

De voormalige buitenplaats Binnenrust bevindt zich aan de Hoogstraat in Abcoude. De tuin van deze buitenplaats is in de 19de eeuw verkaveld, waardoor ondermeer de Laan van Binnenrust ontstond. De huidige tuin ligt aan de oevers van de Angstel vanwaar men zicht heeft op de huizen aan de Voordijk. Het theehuisje is in de jaren zeventig verplaats naar de huidige plek.

1.2 Gebieden buiten de bebouwde kom

1.2.1 Verdedigingswerken 1850-1940

In de jaren '80 van de vorige eeuw werd begonnen met de aanleg van de Stelling van Amsterdam. Deze linie, waarvan ook een aantal forten op Utrechts grondgebied zou verschijnen, was door de vestingwet van 1874 in het leven geroepen.
Het aardwerk van de meeste forten van deze linie werd voltooid in de periode 1880-1886. Fort Abcoude kwam als eerste gereed in 1885. Dit fort ligt even ten zuiden van de oude dorpskern tussen de Angstel en de spoorlijn Amsterdam-Utrecht. De schans is geheel omgracht. Een brug an de noordzijde geeft toegang tot de schans waarop zich bomvrije gebouwen bevinden. Het grondplan was afgestemd op een kringstelling met gesloten hoofdverdedigingslijn. Aan de frontzijde waren zware wallen met positiegeschut en flankerend geschut tot de naburige forten. Deze forten waren:

1 **Fort Nigtevecht** dat ten oosten van fort Abcoude ligt, nabij het Amsterdam-Rijnkanaal. Dit fort kwam door een grenswijziging in 1989 bij de gemeente Abcoude. Vanuit het omgrachtte fort loopt in westelijke richting een aarden wal die als verbingswal en inundatiekering diende. De wal loopt tot de oever van het Gein waar ter plekke twee batterijen zijn aangelegd.
2 **Fort Winkel** dat ten westen van Fort Abcoude ligt. Dit omgrachtte fort was niet voorzien van bomvrije gebouwen.
3 **Fort Botshol** dat ten westen van Fort Winkel ligt. Ook dit omgrachtte fort was niet van bomvrije gebouwen voorzien.

Voor de ligging van de vier forten en de batterijen aan het Gein wordt naar afbeelding 6 in dit rapport verwezen.

1.2.2 Buitenplaatsen en landgoederen vóór 1850 en 1850-1940

In de 17de eeuw verschenen er met name langs de Angstel buitenplaatsen die door amsterdamse kooplieden werden gesticht. De omvang van deze buitenplaatsen waren in vergelijking met die aan de Vecht niet zo groot. Meestal was het goed beperkt tot een landhuis met in de directe omgeving een aangelegde tuin en een boomgaard. Op de kaart van Nic. Visscher van rond 1677 staan ongeveer 28 buitenplaatsen getekend die allen liggen tussen Loenersloot en het inmiddels verdwenen kasteel Abcoude. Alle buitenplaatsen, met uitzondering van Donkersloot, liggen aan de oostoever van de Angstel.
Van deze 28 buitenplaatsen zijn er nog maar 7 over. Van deze 7 voormalige buitenplaatsen heeft alleen Postwijk nog een tuin, die op een omgracht rechthoekige kavel ligt.
Langs het Gein verschenen geen buitenplaatsen vóór 1800. In de 19de eeuw verscheen bij Driemond de buitenplaats Schoonoord die een in landschappelijke stijl aangelegd park had. Het huis Schoonoord (ABC 76) bestaat nog wel, maar van het park is slechts een klein deel overgebleven.

1.2.3 Boerderijstroken

Langs de oevers van het Gein staan boerderijen en hofsteden die uit verschillende perioden stammen. De boerderijen staan soms op een aanzienlijke afstand van elkaar, en soms dicht op elkaar. Er komen verschillende typen boerderijen voor. Het langhuistype komt het meest voor, gevolgd door het dwarshuistype. Verreweg de meeste boerderijen hebben een zomerhuis annex schuur die met de boerderij verbonden is. Dit verschijnsel is opmerkelijk, juist omdat in vergelijking met andere gebieden de zomerhuizen meestal los staan van de boerderij.
Langs de Angstel is niet zozeer sprake van een echte boerderij-strook. De bebouwing is meer divers, mede als gevolg van de aanwezige buitenplaatsen en niet-agrarische bebouwing zoals kleine villa's en kleinschalige industriëen.

2 GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

2.1 INLEIDING

Per gemeente zijn 'gebieden met bijzondere waarden' onderscheiden. De aard van de waardering hangt ten nauwste samen met het karakter van het MIP: de waarde wordt ontleend aan de kwaliteit van de historische stedebouwkundige structuur in combinatie met de kwaliteit van de bebouwing. Cultuurhistorische waarden die geen of weinig relatie met de gebouwde omgeving hebben, komen in de waardering niet of nauwelijks aan bod.
In het kader van het MIP is het niet mogelijk gedetailleerd onderzoek te doen naar de kwaliteiten van de gebieden met bijzondere waarden. De onderstaande beschrijving van de waarden beoogt niet uitputtend te zijn, maar is op hoofdzaken gericht.

Inventarisatieformulier gebieden met bijzondere waarden
Ten behoeve van een systematische aanpak is per gebied met bijzondere waarden een formulier ingevuld met de feitelijke gegevens, het gebiedstype, een omschrijving van de waarde en tevens een tabel met waarderingscriteria.
Bij het formulier is een kaartje gevoegd met de omgrenzing van het gebied.

Waarderingscriteria
De in de stedebouwkundige typologie onderscheiden gebiedstypen worden op hun bijzondere (cultuurhistorische) waarden getoetst, met behulp van een aantal criteria. Ten behoeve van een zo goed mogelijke vergelijkbaarheid van de waarde van object en gebied zijn deze criteria analoog aan de voor de objecten gehanteerde criteria.
De door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg opgestelde criteria zijn primair ontwikkeld om de waarde van gebieden uit de periode 1850-1940 vast te stellen, gemeten naar hun landelijke betekenis. Binnen het MIP-Utrecht is gekozen voor een bredere opzet waarbij ook de gebieden uit de periode vóór 1850 worden betrokken en waarbij eveneens de waarde van gebieden op provinciaal en gemeentelijk niveau wordt bepaald. De criteria van de RdMz zijn daartoe aangepast: de volgorde is gewijzigd en enkele formuleringen zijn aangepast.
De volgende (sub)criteria worden onderscheiden:

1. **omgeving**: de stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving;
   1.1 onderdeel groter geheel: de betekenis van het gebied als onderdeel van een groter geheel, bijv. een buitenplaats in een landgoederenlandschap;
   1.2 ruimtelijke relatie: de betekenis van het gebied vanwege de ruimtelijke relaties met de omgeving, bijv. een boerderij-strook in een veenontginning;
   1.3 markering/dominante situering: de betekenis van het gebied vanwege de markering van het stadsbeeld (bijv. villapark), als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel (bijv. een parkaanleg) of als representant van een groter geheel, bijv. een fort binnen een linie;

2. **stedebouw**: de intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit;
   2.1 structuur: de kwaliteit van het gebied vanwege het ruimtelijk concept en de structuur gelet op de bijzondere samenhang van functies, schaal, wegen, wateren, groenvoorziening, bebouwing en open ruimten;
   2.2 erfindeling: de kwaliteit van het gebied vanwege de percelering en de wijze waarop de erven zijn ingedeeld, bijv. de erven van een boerderijstrook;
   2.3 bebouwing: de betekenis van het gebied vanwege de architectonische of architectuurhistorische kwaliteiten van de bebouwing, bijv. die van een woningbouwcomplex;
3. **historie**: de bijzondere cultuurhistorische betekenis;
   3.1 specifieke uitdrukking: de betekenis van het gebied vanwege de structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met, en duidelijke uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemene historische ontwikkeling;
   3.2 stedebouwkundig: de betekenis van het gebied voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;
   3.3 innovatieve waarde: de betekenis van het gebied vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie gelet op type, motief en datering;
4. **gaafheid**: de mate waarin het gebied zijn oorspronkelijke gedaante bewaard heeft (herkenbaarheid);
   4.1 omgeving: belang van het gebied in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke of landelijke omgeving (vergelijk criterium 1);
   4.2 structuur: belang van het gebied vanwege de herkenbaarheid of gaafheid van de (oorspronkelijke) historisch-ruimtelijke structuur en functionele opzet als geheel;
   4.3 erfindeling: belang van het gebied vanwege de vorm, grootte en/of karakteristieke inrichting van de erven;
   4.4 bebouwing: belang van het gebied vanwege de architectonische gaafheid van de (oorspronkelijke) bebouwing.

Toelichting

Toepassing van deze criteria vindt plaats door middel van een driepunts-schaal op het inventarisatie-formulier teneinde vast te stellen of de betekenis van het gebied met bijzondere waarden van nationaal, provinciaal of gemeentelijk belang is. Per criterium is de waarde worden: 1 = zeer hoog, 2 = hoog, 3 = redelijk. Indien een criterium niet (meer) van toepassing is, wordt in deze tabel geen score aangegeven.
Aan de hand van de score op de verschillende criteria wordt tenslotte een totaalwaarde bepaald (zie veld 'kwalificatie').

2.2 INVENTARISATIE GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN IN DE GEMEENTE ABCOUDE

In de gemeente Abcoude zijn 5 gebieden met bijzondere waarden onderscheiden, waarvan één bijzonder gebied samenvalt met de gemeente Loenen:

1. Geinoevers
2. Angsteloever tussen Baambrugge en Loenersloot
3. Beschermd dorpsgezicht Abcoude
4. Beschermd dorpsgezicht Baambrugge
5. Beschermd dorpsgezicht Loenersloot (samen met Loenen)

Het eerste en tweede gebied zijn boerderijstroken waarbij de Geinoevers aan beide zijden met boerderijen bebouwd is. De Angsteloever is een boerderijstrook die beperkt is tot de oostelijke oever. Het derde, vierde en vijfde gebied zijn integraal overgenomen uit de rapporten zoals die door de Rijksdienst voor Monumentenzorg vastgesteld en omschreven is. Het betreft in alle drie de gevallen dorpsgebieden gecombineerd met landelijke elementen.

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

---

nummer : ABC GBW 1
inventarisatiegebied: Veenweidegebied
gemeente : Abcoude
naam : Geinoevers
gebiedstype : boerderijstrook
inv. datum : 17 augustus 1992
inventarisator : ML
aantal MIP-objecten : 51
kwalificatie : nationaal
beschermd gezicht : nee
literatuur/bronnen :

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering	x		
2. stedebouw			
2.1 structuur	x		
2.2 erfindeling	x		
2.3 bebouwing	x		
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig			
3.3 innovatieve waarde			x
4. gaafheid			
4.1 omgeving		x	
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling	x		
4.4 bebouwing	x		

Omschrijving waarden

De geinoevers, bestaande uit Gein Noord en Gein Zuid, beginnen ten oosten van de kern Abcoude waarna de rivier kronkelend in noordelijke richting afbuigt om tenslotte in de Gaasp uit te monden. Op dit punt ligt tevens de provincie/gemeentegrens. De loop van de rivier is natuurlijk: er zijn geen afsnijdingen en de wegen langs de oevers volgen de loop van de rivier. Op deze wijze is de samenhang tussen beide structuren nog aanwezig, en wordt vergroot door de bebouwing en het landelijke karakter van de omgeving. Wel moet hierbij opgemerkt worden dat de Amsterdamse uitbreiding 'Bijlmermeer' het noordelijk deel van het bijzondere gebied tot zeer nabij is genaderd.
De bebouwing langs de oevers is nauwelijks verstoord door recente toevoegingen en heeft daardoor zijn agrarische karakter

behouden. De oudste boerderijen stammen uit de 17de eeuw. Daarnaast zijn ook voorbeelden te vinden van 18de, 19de en 20ste eeuwse boerderijtypen. Hiermee vertegenwoordigen de geinoevers een rijke historie die haar uiting vond in de bouw van grote (here)boerderijen (o.a Gein Zuid 12, 26-27 en 37).
Onder het bijzondere gebied valt ook fort Nigtevecht dat met een aarden wal verbonden is met de aan het Gein gelegen batterijen. Het fort ligt langs het Amstedam-Rijn kanaal en vormt een onderdeel van de 'Stelling van Amsterdam'.
Het hierboven omschreven bijzondere gebied grenst in het westen met het beschermd dorpsgezicht van Abcoude, in dit rapport omschreven als GBW 3.

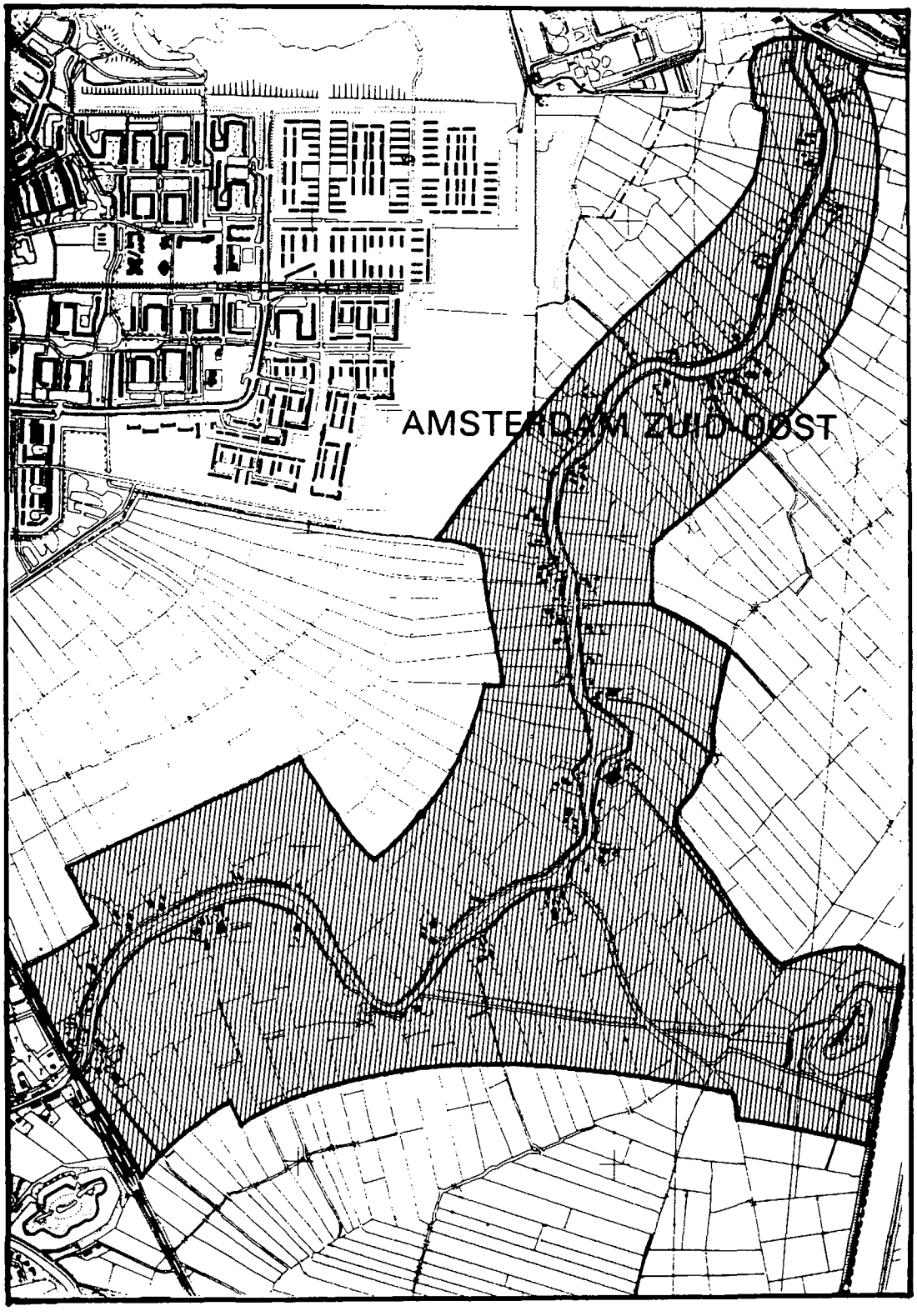

Afb. 8 De Geinoevers

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer : ABC GBW 2
inventarisatiegebied: Veenweidegebied
gemeente : Abcoude
naam : Angsteloever
gebiedstype : boerderijstrook
inv. datum : 17 augustus 1992
inventarisator : ML
aantal MIP-objecten : 18
kwalificatie : gemeentelijk
beschermd gezicht : nee
literatuur/bronnen :

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering			x
2. stedebouw			
2.1 structuur		x	
2.2 erfindeling		x	
2.3 bebouwing		x	
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking		x	
3.2 stedebouwkundig			
3.3 innovatieve waarde			
4. gaafheid			
4.1 omgeving	x		
4.2 structuur		x	
4.3 erfindeling		x	
4.4 bebouwing		x	

Omschrijving waarden

Dit bijzondere gebied vormt een schakel tussen twee beschermde dorpsgezichten, namelijk die van Baambrugge en Loenersloot die in dit rapport als respectievelijk GBW 4 en 5 zijn opgenomen. De ruimtelijke relatie wordt gevormd door een doorgaande oude structuur, de Rijksstraatweg.
Het gebied ligt langs een grote meander in de Angstel. De bebouwing bevindt zich voornamelijk aan de oostzijde en bestaat uit boerderijen, een tweetal buitenplaatsen (Donkersloot en Valkenheining), kleine bedrijfscomplexen en een enkele kleine villa. De bebouwingsdichtheid is gering waardoor het open ruimtelijke perspectief behouden is gebleven.

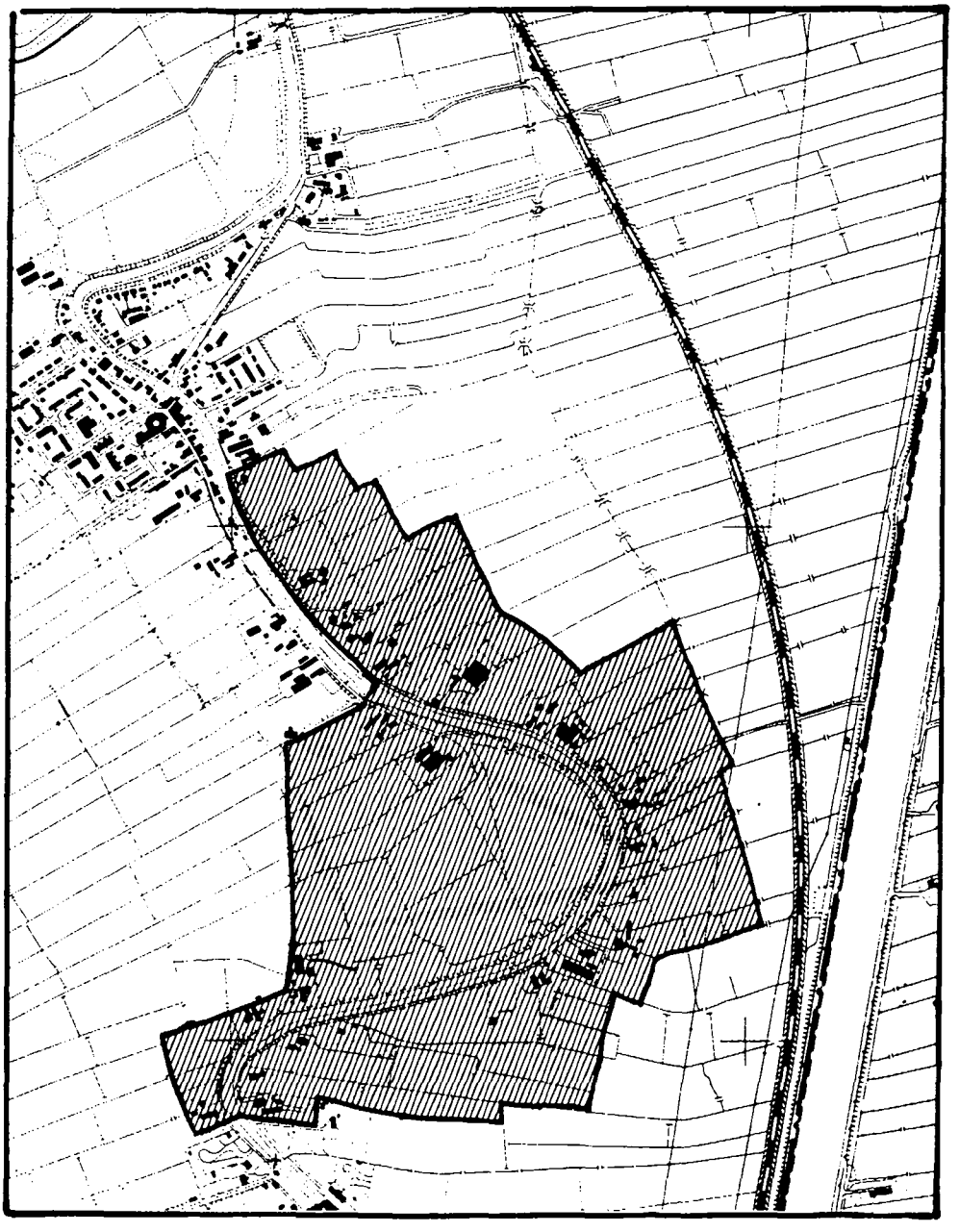

Afb. 9 Angsteloever

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

---

nummer : ABC GBW 3
inventarisatiegebied: Veenweidegebied
gemeente : Abcoude
naam : Abcoude
gebiedstype : dorpskern
inv. datum : 17 augustus 1992
inventarisator : ML
aantal MIP-objecten :
kwalificatie : nationaal
beschermd gezicht : ja
literatuur/bronnen :

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering	x		
2. stedebouw			
2.1 structuur	x		
2.2 erfindeling	x		
2.3 bebouwing	x		
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig			x
3.3 innovatieve waarde			
4. gaafheid			
4.1 omgeving		x	
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling	x		
4.4 bebouwing	x		

Omschrijving waarden

De waarde van het historische ruimtelijke karakter van Abcoude wordt bepaald door een verkaveling die loodrecht op de straaten staat met een over het algemeen smalle perceelsbreedte. De bebouwing die hierop staat is aaneengesloten en heeft in de meeste gevallen één of twee bouwlagen met de nokrichting evenwijdig aan de straat. De bebouwing heeft een individueel karakter waardoor een afwisselend straatbeeld ontstaat. Dit beeld wordt nog eens versterk door de laat-19de-eeuwse bebouwing die een eigen karakter heeft maar voor het totale beeld onmisbaar is. De Stationsstraat bestaat uitsluitend uit 19de eeuwse bebouwing en heeft daardoor een eigen aanzien, mede bepaald door het open weide gebied dat halverwege de straat zichtbaar wordt. Deze afwisseling van een besloten stedelijke ruimte met een een open landelijke ruimte is bijzonder. Achter dit open gebied zijn de bomen zichtbaar van het Fort Abcoude, dat ook binnen het beschermd dorpsgezicht van Abcoude valt.

In het dorpsbeeld vormen de rivieren een onmisbaar onderdeel. Het Gein is ter plaatse van het Kerkplein erg smal en wordt begrensd door hoge kademuren. Het plein wordt door een ophaalbrug met de Hoogstraat verbonden. Aan de andere kant van de Hoogstraat ligt de Angstel. Hierover ligt een tweede ophaalbrug die uitkomt op het Raadhuisplein. Tenslotte ligt over de Holendrecht en derde ophaalbrug die de Brugstraat en de Voordijk met elkaar verbinden.

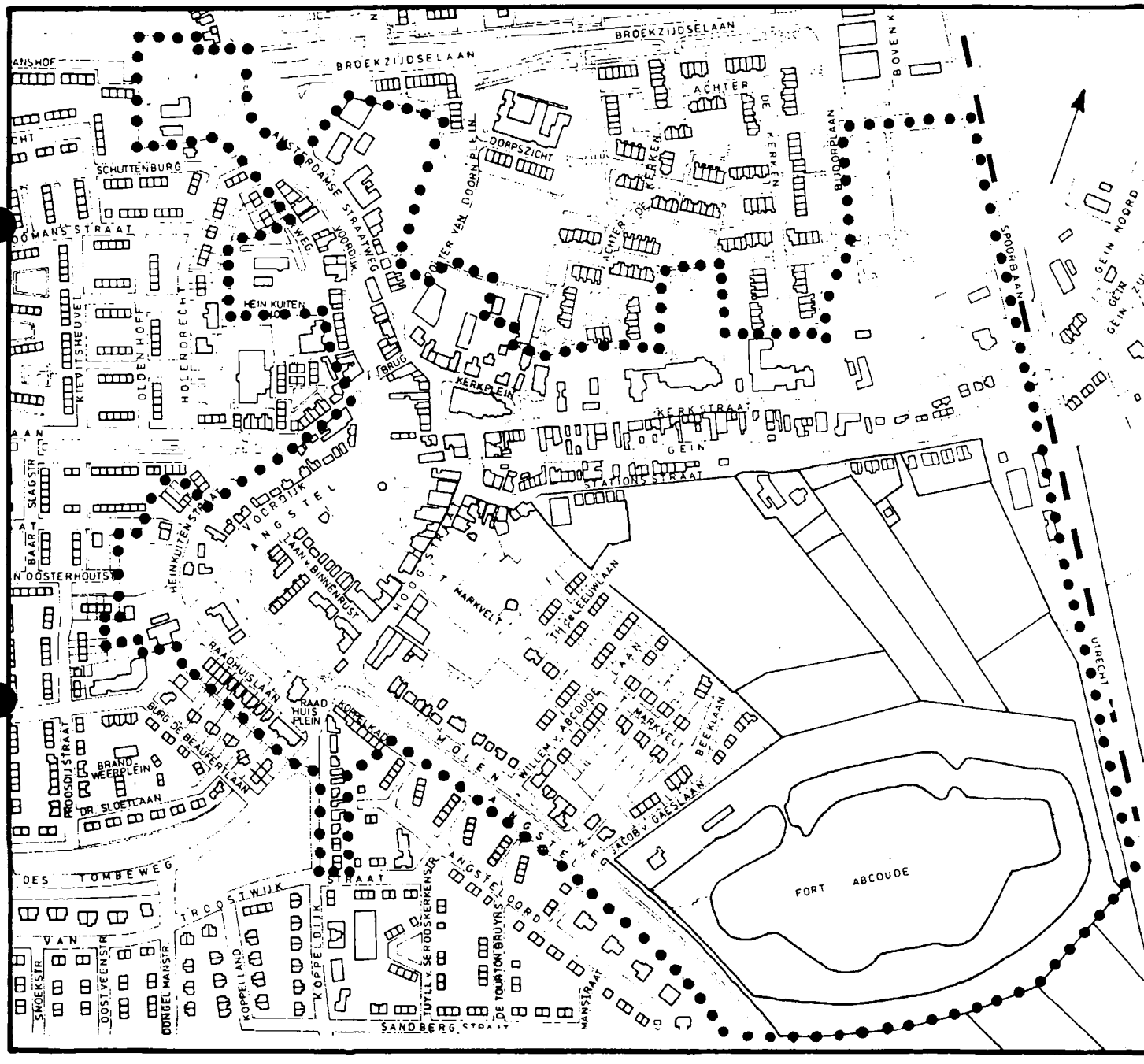

Afb. 10 Dorpskern Abcoude

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

---

nummer : ABC GBW 4
inventarisatiegebied: Veenweidegebied
gemeente : Abcoude
naam : Baambrugge
gebiedstype : dorpskern
inv. datum : 17 augustus 1992
inventarisator : ML
aantal MIP-objecten :
kwalificatie : nationaal
beschermd gezicht : ja
literatuur/bronnen :

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering	x		
2. stedebouw			
2.1 structuur	x		
2.2 erfindeling	x		
2.3 bebouwing	x		
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig			
3.3 innovatieve waarde			
4. gaafheid			
4.1 omgeving	x		
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling	x		
4.4 bebouwing	x		

Omschrijving waarden

Het ruimtelijke karakter van dit gebied wordt bepaald door de situering van de oude kern langs de westelijke oever van de Angstel. Deze kern heeft een besloten karakter die in contrast staat met de openheid van het omringende agrarische gebied (zie GBW 2). De toegang tot het dorp vanaf de Rijksstraatweg wordt gevormd door een karakteristieke 19de eeuwse ophaalbrug, waar tegenover het voormalige raadhuis ligt. De bebouwing van de Brugstraat en de Dorpsstraat is aaneengesloten, direct aan de straat gelegen in een vloeiende rooilijn. Daar praktisch geen nieuwe bebouwing aanwezig -de jongste bebouwing stamt uit de 19de eeuw- is de authenticiteitswaarde van de Dorpsstraat groot. De Brugstraat heeft daarintegen wel te leiden gehad van sloop, maar de nieuwe invulling heeft geen dramatische verstoring

veroorzaakt. De hoogte van de bebouwing varieert van één tot twee bouwlagen. De nokrichting is bij éénlaagspanden evenwijdig aan de weg terwijl bij panden van twee bouwlagen zowel een nokrichting voorkomt die haaks op de weg staat als evenwijdig aan de weg. De bestrating is uitgevoerd in klinkers.
Het zuidelijke deel van de Dorpsstraat gaat over in de Binnenweg waaraan voornamelijk losstaande agrarische bebouwing staat. Ook de Zuwe vormt een dergelijke overgang van een aaneengesloten bebouwing naar het open weide gebied waar in dit geval bebouwing ontbreekt.

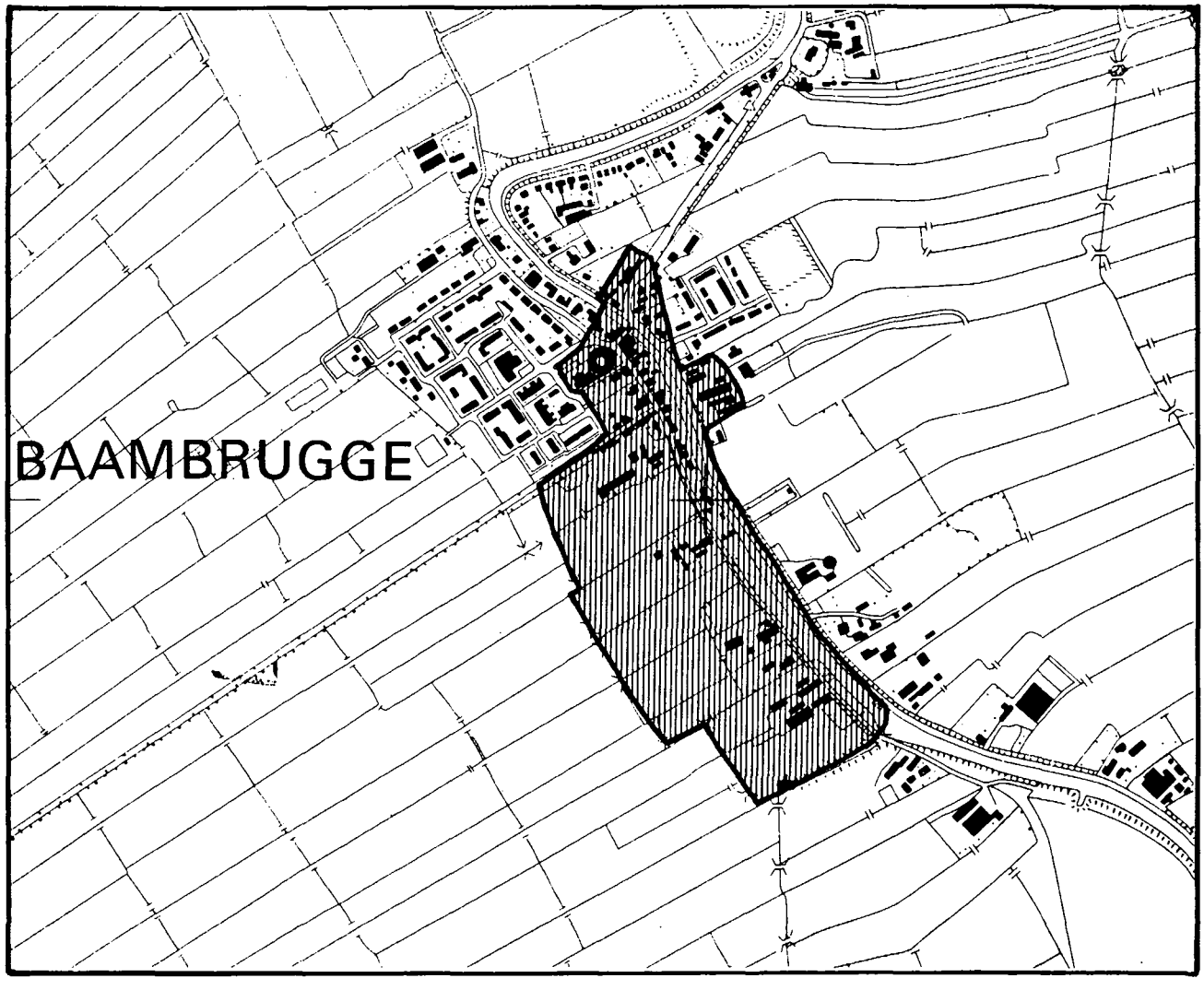

Afb. 11 Dorpskern Baambrugge

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

---

nummer : ABC GBW 5
inventarisatiegebied: Veenweidegebied
gemeente : Abcoude/Loenen
naam : dorpskern Loenen
gebiedstype : dorpskern met buitenplaatsen
inv. datum : 17 augustus 1992
inventarisator : ML
aantal MIP-objecten :
kwalificatie : nationaal
beschermd gezicht : ja
literatuur/bronnen :

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering	x		
2. stedebouw			
2.1 structuur	x		
2.2 erfindeling	x		
2.3 bebouwing	x		
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig			
3.3 innovatieve waarde			
4. gaafheid			
4.1 omgeving	x		
4.2 structuur		x	
4.3 erfindeling	x		
4.4 bebouwing	x		

Omschrijving waarden

Het deel van dit beschermde dorpsgezicht dat binnen de gemeentegrenzen van Abcoude valt, bestaat uit twee buitenplaatsen. Donkervliet en Valkenheining en enkele boerderijen. Het perceel waar de buitenplaats Valkenenheining op ligt is driehoekvormig en heeft een oppervlakte van 1,3 hectare. De oude formele tuinaanleg is nog wel aanwezig, maar verkeert niet in optimale staat. Een parkbos bevindt zich in het noordwestelijke deel van het perceel.Daarnaast bevinden zich op het terrein ook nog en moestuin, een boomgaard en enkele grasvelden.
De buitenplaats Donkervliet, aan de westzijde van de Angstel, heeft rechts van het huis een restant van een parkaanleg waarin zich een cerpentinevijver bevindt. Tussen de weg en de oever van de Angstel bevindt zich een kleine overtuin met daarbij een aanlegsteiger.
De ruimtelijke relatie met Slot Loenen en de kern Loenersloot is groot.

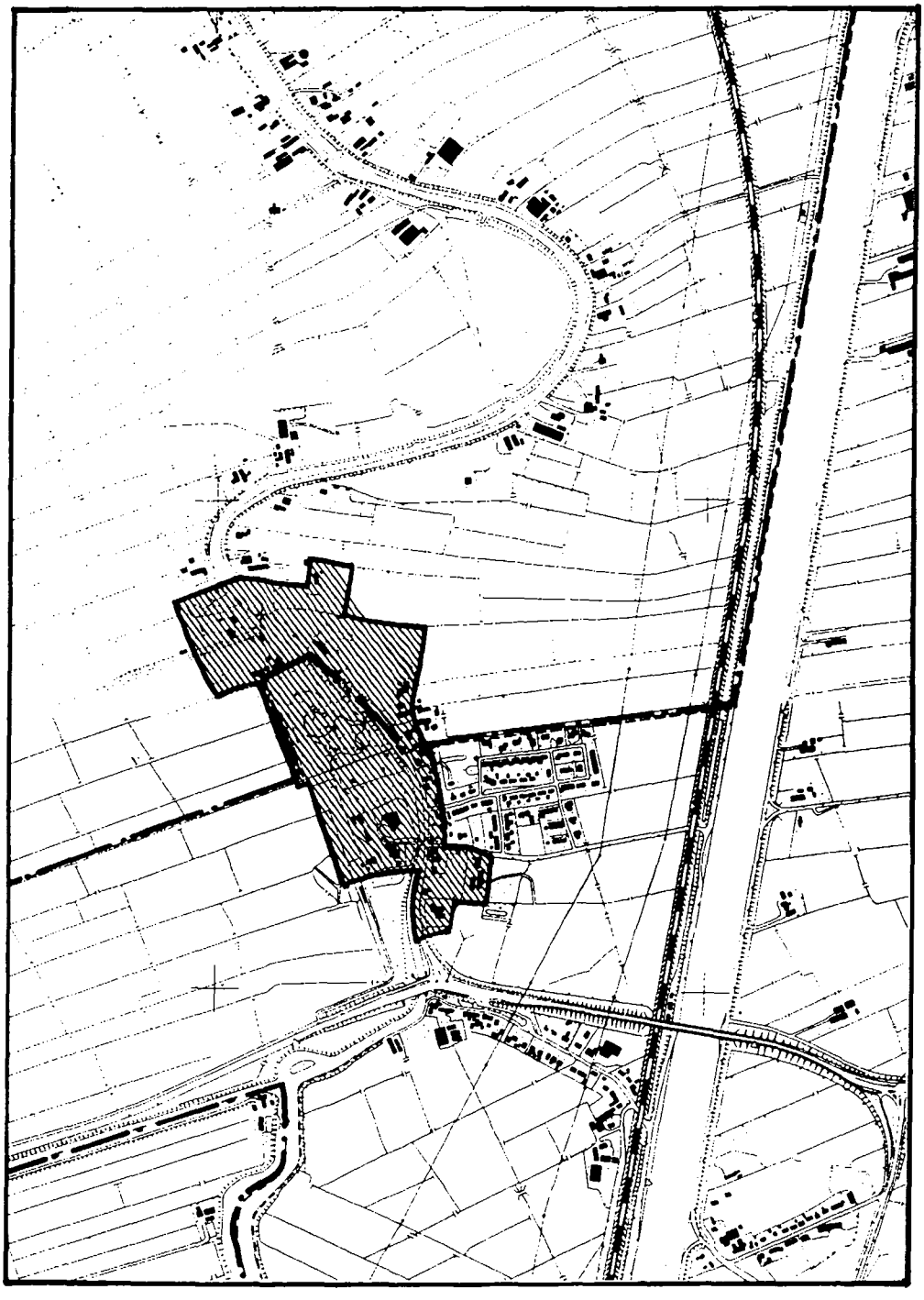

Afb. 12 Valkenheining en Donkervliet met Loenersloot/Slot Loenen

3 ARCHEOLOGISCHE TERREINEN EN HISTORISCH-LANDSCHAPPELIJKE ELEMENTEN EN STRUCTUREN

3.1 Archeologische terreinen

(volgens opgave: 'Archeologische monumenten in de provincie Utrecht')

1 aanleg en overblijfselen van het Laat-Middeleeuwse bisschoppelijke kasteel Abcoude (Abcoude-Slotpolder) **M-ch**

2 sporen van bewoning uit de ijzertijd (Abcoude-begraafplaats

(verklaring der afkortingen)

M : terrein beschermd ingevolge de Monumentenwet.
(M) : terrein dat op de voordracht staat voor wettelijke bescherming, maar waarbij die bescherming nog niet is geëffectueerd.
ch : cultuurhistorische waarde; significante vorm- en structuurelementen zijn duidelijk zichtbaar.
cl : cultuurlandschappelijke waarde; herkenbare samenhang tussen een of meer monumenten en natuurlijke en/of historisch-geografische terreinkenmerken.

4 BOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

4.1 VERDEDIGINGSWERKEN, ZAKEN EN GEBOUWEN MET EEN MILITAIR KARAKTER

In de 19de eeuw werd een begin gemaakt met de verdedigingsring rond Amsterdam: 'De stelling van Amsterdam'. Een stelsel van forten, batterijen, wallen en ten behoeve van de inundatie damsluizen en inlaatsluizen. Abcoude werd ingedeeld onder de sector Oudekerk. Zo'n sector bestond uit een aantal (twee of drie) groepen. De sector Ouderkerk had drie groepen: Groep de Nes, Groep Abcoude en Groep Diemerbrug. Een groep was weer onderverdeeld in een twee- of drietal vakken. De groep Abcoude bestond uit twee vakken: Vak Abcoude en Vak Nigtevegt, waarin drie forten lagen en één batterij. De drie forten waren: Fort Winkel aangelegd in 1893-1895, Fort Abcoude aangelegd in 1883-1885 en Fort Nigtevegt aangelegd in 1893. De batterij ligt aan weerszijde van de Gein ter hoogte van de Oostzijdse watermolen aangelegd in 1800-1801. Deze batterij was met een aarden wal verbonden met Fort Nigtevegt.
Naast deze drie forten en een batterij bevindt zich nog een fort in Abcoude die echter tot de groep de Nes/vak Waver-Amstel behoorde, namelijk het in 1895 aangelegde Fort Botshol gelegen in het uiterste zuid- westen van de gemeente Abcoude. Zowel fort Botshol en Fort Winkel hebben geen bomvrije gebouwen op de schans, in tegenstelling tot fort Abcoude en Fort Nigtevegt waarop wel bomvrije gebouwen staan. Wel hebben alle forten een dienstwoning.

4.2 BRUGGEN, SLUIZEN EN ANDERE WEG- EN WATERBOUWKUNDIGE WERKEN EN DE BIJBEHORENDE HULPMIDDELEN

Als men het dorp Baambrugge vanaf de Rijksstraatweg wil binnentreden, moet men eerst de Angstel oversteken. Men gaat dan over een uit 1877 stammende brug. Het is niet de eerste brug die hier lag, want volgens oude prenten stond vanaf de 18de eeuw al een brug op deze plek. Zo toont een prent van Jan de Beijer uit de eerste helft van de 18de eeuw een brug met het jaar 1742 erop. De overige bruggen over de Gein en Angstel zijn van na 1940, maar liggen op plaatsen waar vroeger ook bruggen lagen, zoals de brug over de Angstel van het Raadhuisplein naar de Hoogstraat waar nog een 19de eeuws brugwachtershuisje herinnert aan een oudere brug. Het waterrijke gebied rond Abcoude kende vroeger veel molens die het overtollige water buiten de polders maalden. Van die molens zijn er nog vier over: de Delphine molen langs de Gein (Gein Zuid 14), een achtkantige bovenkruier uit 1874. De 'Broekzijdse windmolen' aan Gein Noord 41 is een achtkantige bovenkruier met bakstenen onderbouw. De molen stamt vermoedelijk uit de tweede helft van de 17de eeuw. Een zelfde type molen vinden we aan de Rijksstraatweg 1 stammend uit 1893. Van de molen aan de Winkeldijk 7-9 is alleen de onderbouw overgebleven.

Het gemaal 'De Waard' staat op een plek waar vroeger een molen heeft gestaan. Zijn opmerkelijke 8-hoekige vorm verwijst naar z'n voorganger.

4.3 VOORWERPEN OP VELDEN, PLEINEN EN STRATEN

In de gemeente Abcoude staan 4 thee- of tuinkoepels. De 18de eeuwse theekoepel in de tuin van het huis 'Binnenrust' stond oorspronkelijk links van de Laan van Binnenrust, aan de oever van de Angstel. Door bebouwing aan bovengenoemde laan, die rond 1900 was begonnen, had de koepel eigenlijk verplaatst moeten worden omdat de koepel los van de buitenplaats kwam te staan. Uiteindelijk werd de koepel pas in 1973 verplaatst en gerestaureerd.
In de tuin van de voormalige pastorie van de Nederlands-Hervormde kerk aan het kerkplein 26 staat een 19de eeuwse theekoepel. De muren van de koepel zijn bepleisterd en hebben imitatievoegen.
Aan de Binnenweg 10-12 (hofstede 'Vrederust') staat aan de oever van de Angstel een 19de eeuwse theekoepel. Ook deze koepel is gerestaureerd. De koepel is gebouwd van rabatdelen op een beleisterde bakstenen plint.
Tot slot de theekoepel van de buitenplaats Valcken Heining aan de Rijksstraatweg 151. Dit is de oudste theekoepel van de Vechtstreek en is hoogstwaarschijnlijk ontworpen door Daniël Marot aan het begin van de 18de eeuw. De koepel is van grote architectonische waarde vanwege de vele barokke details die erin verwerkt zijn. Opmerkelijk is de 'verborgen' deur in de linker zijgevel.
Aan de Kerkstraat, op de begraafplaats nabij de spoorlijn, bevindt zich een eenvoudig knekelhuisje met spitsboogvensters. Het stamt uit het derde kwart van de 19de eeuw.
Aan de Rijksstraatweg bevindt zich ter hoogte van de boerderij 'Paddenburg' een begraafplaats. Het toegangshek (een eenvoudig houten spijlenhek met gecannuleerde pijlers) is in de inventarisatie opgenomen.

4.4 GEBOUWEN VOOR HET LANDS-, GEWESTELIJK EN PLAATSELIJK BESTUUR

De gemeente Abcoude is een samenvoeging van twee oudere gemeenten; Abcoude-Proosdij en Abcoude-Baambrugge. Beide hadden een eigen gemeenteraad en daaruit gekozen wethouders. De burgemeester en gemeentesecretaris waren echter gemeenschappelijk. Voordat de raadhuizen in de jaren tachtig van de vorige eeuw gebouwd werden kwamen de gemeenteraden bijeen in 't Regthuys (Abcoude-Proosdij) en in de Eendracht. (Abcoude-Baambrugge).
Het gemeentehuis van het oude Abcoude-Proosdij staat aan het Raadhuisplein 3, aan de andere zijde van de Angstel tegenover de Eendracht. Het in 1882 gebouwde pand is met de voorgevel naar de

Hoogstraat gekeerd. De gevel heeft een strakke symmetrie met veel details waaronder (hoek)lisenen met piramide-vormige beëndiging, een daklijst met consoles, rondboogvormige wenkbrauwen boven de vensters en een cordonlijst.
Het gemeentehuis van de voormalige gemeente Baambrugge bevindt zich eveneens buiten de oude dorpskern, namelijk aan de overzijde van de Angstel aan de Rijksstraatweg 77. Het uit 1886 stammende gebouw heeft een asymmetrische voorgevel van 3 assen breed. Links in de gevel is een risaliet van 1 as breed met de hoofdingang. In de gevelafsluiting van de risaliet zijn enkele classicistische details verwerkt.

4.5 KERKELIJKE GEBOUWEN EN BIJZONDERE ONDERDELEN DAARVAN, ALSMEDE WONINGEN VOOR KERKELIJKE FUNCTIONARISSEN

De oudste kerk in Abcoude staat op het Kerkplein, het centrum van het dorp. In de loop der eeuwen is er nogal wat veranderd aan deze kerk. Haar huidige vorm stamt uit de 15de eeuw en is gebouwd op de funderingen van een romaanse kerk. Aan het eind van de 15de eeuw (1470-1491) werd de kerk vergroot en hoger opgetrokken. Door de zijbeuken te verlengen werd de toren, die uit de 14de eeuw stamt, als het ware ingebouwd. In 1898 werd de toren met machinale baksteen ommetseld
Het interieur bevat prachtige renaissance meubilair, een preekstoel uit 1550, een koorhek uit 1540 en een doophek uit de 17de eeuw. De kerk is met een houten tongewelf overdekt.
Ten oosten van de hierboven beschreven kerk staat de in 1887 gebouwde H.H. Cosmas en Damianus van de architect A. Tepe. De kerken liggen op dezelfde hoogte en de twee kerktorens vormen het karakteristieke silhouette van Abcoude gezien van 1 of 2 kilometer afstand. De kerk van Tepe is een drie-beukige kruiskerk met een schip van 7 traveëen lang. De kerk is fraai gedetailleerd en is evenwichtig geconstrueerd. In het interieur bevindt zich het zogenaamde Mengelberg-altaar, een renaissance orgelkas uit de 16de eeuw afkomstig uit de St. Janskerk uit Gouda.
De uit 1844 stammende kerk van de Nederduits Hervormde gemeente aan de Dorpsstraat 2 te Baambruuge, is in een eenvoudige neo-classicistische stijl gebouwd. Het is een 1-beukig kerkgebouw van 5 traveëen lang. De voorgevel heeft een op de middenas geplaatste ingangspartij met natuurstenen omlijsting. De verdieping heeft vier vlakke pilasters waartussen rondboogvensters zijn geplaatst. De pilasters 'dragen' een fries met gutae en trigliefen. Hierboven is een uitkragende kroonlijst en een fronton. Een kleine kerktoren met ingesnoerde spits zit is aan de westgevel geplaatst.
De gereformeerde kerk aan de Rijksstraatweg 27 werd gebouwd op het terrein van de naastgelegen buitenplaats 'Postwijck'. In 1864 stond de toenmalige eigenaresse van 'Postwijkck', Vrouwe Johanna Judith Zeelt (1780-1864), een gedeelte van het terrein af om daar een kerk op te bouwen. De bouw van deze kleine kerk werd

in 1865 afgerond. De kerk is via een rechte oprijlaan te bereiken. In 1892 werd aan de korte gevel een pastorie gebouwd. De pastorie is nog niet zolang geleden van een nieuwe historiserende voorgevel voorzien.
Het herenhuis aan het Kerkplein 26 is de voormalige pastorie van de oude kerk. Het pand heeft een asymmetrische voorgevel met 4 vensterassen met de ingang op de tweede as van links.

4.6 UITVAARTCENTRA EN BEGRAAFPLAATSEN

De algemene begraafplaats aan de Kerkstraat, nabij de spoorlijn, is in de jaren dertig van de vorige eeuw aangelegd. Dit gedeelte heeft een symmetrische opzet, met een in het midden gelegen hoofdpad dat naar het knekelhuisje lijdt. (zie 4.3) Haaks op het hoofdpad liggen de zijpaden.
Achter de rooms-katholieke kerk van Tepe ligt de in 1887 aangelegde rooms-katholieke begraafplaats. Het is een rechthoekig terrrein met eenzelfde opzet als de algemene begraafplaats.
De begraafplaats van de voormalige gemeente Abcoude-Baambrugge is aangelegd aan het eind van de jaren twintig van de 19de eeuw. Ook hier hebben we te maken met een symmetrische opzet; een hoofdpad met haaks daarop zijpaden.

4.7 HANDELS- EN KANTOORGEBOUWEN EN GEBOUWEN VOOR TRANSPORT EN OPSLAG

Aan het Raadhuisplein 5 staat het in 1914 gebouwde postkantoor. Het is een villa-achtig gebouw met een bijna symmetrisch ingedeelde voorgevel waarin twee op de hoek geplaatste topgevels. Aan de linkerzijgevel staat een torenpartij op vierkante plattegrond. De begane grond heeft een kantoorfunctie, terwijl de verdieping een woonfunctie heeft.
Door de aanleg van spoorlijn in 1843 naar Utrecht kreeg Abcoude zijn eerste station. Dit station werd echter in 1871 vervangen door het stationsgebouw dat nu nog aan het Stationsplein staat maar niet meer als zodanig ingebruik is. Het strakke symmetrische gebouw heeft twee-en-een-halve bouwlaag. De ritmische indeling van de eerste bouwlaag wordt bepaald door rondboogvensters en rondboogdeuren. Deze indeling wordt in de tweede en de halve bouwlaag onder herhaalt. De scheiding tussen de eerste en tweede bouwlaag wordt geaccentueerd door een geprofileerde cordonlijst. Het stationsgebouw staat sinds 1977 gedeeltelijk leeg.
De houten loods aan de Amsterdamsestraatweg 11 was vroeger, voor de bouw van het woonhuis aan de Amsterdamsestraatweg 7-9, twee keer zo lang met een in het midden geplaatste topgevel. Deze loods behoorde bij de herberg 't Regthuys' en diende als stalling voor rijtuigen. Tegenwoordig wordt het gebruikt als opslagruimte voor bouwmateriaal.

4.8 GEBOUWEN VAN LIEFDADIGHEID, GEZONDHEIDSZORG, WETENSCHAP EN CULTUUR

Scholen zijn rijk vertegenwoordigd in de gemeente Abcoude. Een aantal van die schoolgebouwen hebben hun functie inmiddels verloren en staan leeg of hebben een andere functie gekregen. Deze scholen staan aan het Kerkplein 1, waar nu een afdeling van het gemeentehuis in is gehuisvest, aan het kerkplein 29 (te bereiken via steegje tussen de nrs. 28 en 31) staat een leeg schoolgebouw waar voorheen de rooms-katholieke jongensschool in zat.
Aan Gein-Noord 59 werd in 1932 een de zondagsschool 'Eben-Haëzer' gebouwd. De school was bestemd voor kinderen uit het Gein gebied en had slechts één schoollokaal. In 1983 werd het verkocht waarna er een schilders- atelier in kwam.
Schoolgebouwen die nog steeds als zodanig functioneren vinden we aan de Blomswaard 2. Dit uit 1922 stammende gebouw is bestemd voor het christelijk onderwijs.
In Baambrugge vinden we aan de Pr. Margrietstraat 1 een school dat in de jaren twintig of dertig gebouwd is voor de hervormde school gebouwd is. In 1968 heeft een uitgebreide verbouwing en vergroting plaatsgevonden.

4.9 GEBOUWEN VOOR SPORT, RECREATIE, VERENIGING, VERGADERING EN HORECA

De dorpen Abcoude en Baambrugge hadden vanwege hun ligging aan de verbindingsweg Amsterdam-Utrecht sinds de 17de eeuw de beschikking over een aantal herbergen. De meeste van deze herbergen hebben de tijd niet overleeft, zoals 'De Oude Prins' aan de Brugstraat in Baambrugge waar al in 1675 melding van wordt gemaakt. Anders is het met het café 'De Eendracht', aan de Hoogstraat 27-35 in Abcoude waarvan we weten dat het sinds 1736 bestaat. De naam wordt in 1759 voor het eerst genoemd. De herberg beschikte al vroeg over een wagenhuis en stalling. Ook werd het pand gebruikt als gerechtshuis waar schout en schepenen kwamen vergaderen. In 1979 werd het pand grondig gerestaureerd en vernieuwd. De paarde- en wagenstal werd tot de grond toe afgebroken en werd aan de Hoogstraatzijde zoveel mogelijk in oude staat herstelt. Dit gedeelte kreeg na de restauratie een andere bestemming; op de verdieping kwam een openbare bibliotheek, terwijl de begane grond een aantal winkels kreeg. Het café-gedeelte bleef na de restauratie behouden.
Herberg 'De Wakende Haan', thans restaurant, wordt voor het eerst in 1830 vermeld. Het 1-beukige pand is op de hoek van het Kerkplein gelegen. De voorgevel is in 1972 herbouwd.
Aan de Amsterdamsestraatweg 1-3 staat het tegenwoordige bar-bistro 't Regthuys', dat sinds het begin van de 18de eeuw een herberg was. De vorm van het pand doet vermoeden dat we te maken hebben met een boerderij van het langhuistype waar een dubbele

kruk aan is gebouwd. De opkamer in de kruk is nog duidelijk te herkennen. Waarschijnlijk heeft de boerderij als gevolg van de verstedelijking van Abcoude in de tweede helft van de 17de eeuw haar agrarische functie verloren.
Even verder aan de Amsterdamsestraatweg 28 staat het 'Amsterdamse Koffiehuis'. Oorspronkelijk was dit de buitenplaats 'Holendrecht',bestaande uit een herenhuis, tuinen ,een boomgaard en paardestallen. Sinds 1828 is deze buitenplaats een logement. Het pand aan de Gein-Zuid 21 was oorspronkelijk een café-restaurant. Opvallend is de houten aanbouw links, die vroeger als doorrijstal dienst deed.
Aan de Rijksstraatweg 16 staat een uit 1840 stammend pand dat vanaf de bouw dienst heeft gedaan als logement, stalling en winkel. Het pand ligt op een markante plek even ten noorden van de dorpskern van Baambrugge waar het Zand en Jaagpad en de Rijksstraatweg bij elkaar komen. Het pand bestaat uit drie bouwvolumes; een 1-laags bouwvolume onder een zadeldak, waarachter een 2-laagsbouwvolume onder een schilddak. Hierachter is een klein 1-laags aanbouw die waarschijnlijk dienst deed als stalling.

4.10 KASTELEN, BUITENPLAATSEN, HISTORISCHE PARKEN EN TUINEN EN DAARBIJ BEHORENDE BIJGEBOUWEN EN OBJECTEN

Even ten zuiden van de kern Abcoude lag het 'Slot te Abcoude', dat in de 12-de eeuw gebouwd moet zijn, toen nog bestaand uit een toren, in de 15de tot de 17de eeuw had het kasteel een militaire functie en was inmiddels uitgebouwd tot een echt kasteel. In 1672, het rampjaar, werd het kasteel door de franse troepen verwoest en daarna niet meer opgebouwd. In de 1848 werden de resten van de ruïne verkocht en de stenen zijn ondermeer in kasteel Sypestein verwerkt. Wat anno 1992 rest is een archeologisch monument, waar door de glooïing van het terrein nog de contouren van de slotgracht te herkennen zijn.
Als we de gemeente Abcoude van het noorden naar het zuiden doorkruisen dan komen we de volgende buitenplaatsen tegen. In het uiterste noorden, op de grens met de gemeente Amsterdam, tevens provinciegrens, ligt de buitenplaats 'Schoonoord'. Deze buitenplaats is in de eerste helft van de 19de aangelegd en had oorspronkelijk een grote aangelegde landschappelijke tuin met een slingervijver en bossages. De tuin is door de aanleg van het Amsterdam-Rijnkanaal en de snelweg sterk verkleind en slechts een restant van de slingervijver herinnert aan de vroegere aanleg.
In het centrum van Abcoude, aan de Hoogstraat 24 ligt de voormalige 17de eeuwse buitenplaats 'Binnenrust'. Deze buitenplaats had een grote tuin aan de achterzijde die aan de Angstel grensde. In 1806 werd het oude huis afgebroken waarna de huidige versie verscheen. Daarna werden stukken grond verkocht die bestemd waren voor de uitbreiding van de kern. In deze tijd wordt de Laan van Binnenrust aangelegd die de tuin in twee delen deelt.

Sinds het begin van de 19de eeuw tot 1976 woonden de burgemeesters van Abcoude in het pand.
Aan de Rijksstraatweg 23 ligt de voormalige buitenplaats 'Lindehof'. Het huis is heeft een symmetrische voorgevel met 5 vensterassen en bestaat uit die aaneengeschakelde bouwvolumes elk onder een schilddak. Met uitzondering van het achterste schildak lopen de nokken evenwijdig aan de weg. De tuin van de buitenplaats is geheel verdwenen en heeft plaats gemaakt voor een groot bedrijfsterrein met moderne gebouwen.
Even verder ligt 'Postwyck' (Rijksstraatweg 37-39). Deze buitenplaats uit de 17de eeuw heeft een huis van 2 bouwlageneen en een asymmetrische voorgevel van 6 vensterassen. Links van het huis is een restant van de tuin die vroeger veel groter geweest is.
'Geinwyck'(Rijksstraatweg 89-91) is een van oorsprong 17de eeuwse (dwarshuis)boerderij, die in de 19de eeuw z'n agrarische functie verloor en in 1860 werd uitgebouwd tot een buitenplaats. Het woonhuis bestaat sinds die tijd uit twee aaneengeschakelde bouwvolumes met de nokken evenwijdig aan de weg. Tevens werden in hetzelfde jaar een koetshuis en een dienswoning gebouwd. De tuin die oorspronkelijk achter het huis lag is verdwenen.
Een soortgelijke gedaanteverwisseling onderging de buitenplaats 'Middelvaart'(Rijksstraatweg 101-103). Ook dit huis is van oorsprong een dwarshuisboerderij geweest die werd omgebouwd tot een buitenhuis. De voorgevel heeft 5 vensterassen, symmetrisch ingedeeld met een centraal geplaatste ingang. Het huis is onderkelderd.
Van de niet meer bestaande buitenplaats 'Grootlust' aan de Rijksstraatweg 123 resteert slechts een langgerekt pand welke geheel onderkelderd is. Aan de vorm is niet meer te herleiden wat de oorspronkelijke functie van het pand geweest is. Thans wordt het als woning gebruikt.
Aan de andere zijde van de Angstel, geheel in het zuiden van de gemeente Abcoude, ligt de buitenplaats 'Donkervliet'. Deze buitenplaats komt al op kaarten uit de tweede helft van de 17de eeuw voor. Het 17de eeuwse huis werd aan het eind van de 19de eeuw gesloopt en in 1890 vervangen door de huidige villa met koetshuis en dienstwoning. Tevens werd een landschappelijke tuin aangelegd met een slingervijver. De tuin is in de loop der jaren verwaarloosd, en het koetshuis en dienswoning behoren niet meer tot het eigenlijke terrein.
Tot slot ligt in het uiterste zuiden van de gemeente de 17de eeuwse buitenplaats 'Valkenheining'. Het oorspronkelijk huis bestond uit het bouwvolume van twee bouwlagen met een symmetrisch ingedeelde voorgevel van 5 vensterassen. Jacob Valckenier liet dit huis in 1685 bouwen. Het bouwvolume links van het huis is 19de eeuws. Zijn zoon gaf in het eerste kwart van de 18de eeuw de opdracht tot de bouw van de theekoepel de even iets zuidelijker staat. De vermoedelijke ontwerper van deze theekoepel is Daniël Marot, maar de bronnen geven hier geen uitsluitsel over. Het koetshuis annex dienstwoning dat in de noord-oost hoek van het terrein ligt stamt vermoedelijk uit de 19de eeuw.
De tuin bestaat uit drie delen; een geometrische tuin met beelden achter het huis, een parkbos ten noorden daarvan en een moestuin in het zuiden. Het terrein heeft een driehoekige vorm en is ongeveer 1,5 ha. groot.

4.11 WONINGEN EN WONINGBOUWCOMPLEXEN

Binnnen de gemeentegrenzen van Abcoude komen diverse woontypen voor. Een groot aandeel daarin wordt vertegenwoordigd door het herenhuistype. Het herenhuistype kenmerkt zich over het algemeen door een blokvormig bouwvolume van twee bouwlagen met een symmetrisch of asymmetrische ingedeelde gevel. Typische gevelversieringen als cordonlijsten, pilasters, lisenen, vensteromlijstingen en kroonlijsten worden gebruikt om de gevel een rijker uiterlijk te geven. Voorbeelden van zo'n herenhuistype staan aan de Amsterdamsestraatweg 22-24, Hoogstraat 15, 40 en Kerkplein 26. De woningen aan de Stationsstraat 18-18a, 20, 22, 24 26 zijn kleine herenhuizen van 1 bouwlaag met sousterrain. De asymmetrische gevels zijn vrij uitbundig versierd met speklagen, boogtrommels waarin medaillons met 'en profiel' gezichten en sluitstenen. De versieringen van Stationsweg 24 en 26 zijn beperkt tot de versteromlijsting.
De meer sobere herenhuizen hebben vaak een beleisterde voorgevel met immitatieveoegen stammen uit de 18de eeuw. Voorbeelden hiervan vinden we ondermeer aan de Dorpsstraat 23, 27 en 29. Herenhuizen van na 1870 zijn vaak niet meer bepleisterd. De versieringen beperken zich dan tot siermetselwerk in de strekken en horizontale banden van een ander soort baksteen (vaak gele verblendsteen), gemetselde bloktand- of zaagtandlijsten. De herenhuizen aan de Raadhuislaan 1 tot 7 en Stationsstraat 12 zijn voorbeelden hiervan. Tevens doet het fenomeen het dubbele herenhuis zijn intrede. Voorbeelden van dit type woning staan aan de Stationsweg 36 tot 60 met soortgelijke baksteenversieringen zoals hierboven is beschreven. Daarnaast vinden we in Abcoude nog twee voorbeelden van een aantal aaneengeschakelde herenhuizen; Stationsstraat 7-13 en Raadhuislaan 8-11.
De villa is een woontype dat in Abcoude nauwelijks is gebouwd. Een fraaie villa staat in Baambrugge aan de Dorpsstraat 41. De villa heeft een eenvoudige opstand met een veel toegepaste indeling van de voorgevel: een asymmetrische indeling van 3 vensterassen, met een rechts geplaatste topgevel met voorsprong. De gevels zijn bepleisterd met uitzondering van de ontlastingsbogen. Een meer eenvoudig en kleiner villatype vinden we aan de Rijksstraatweg 113. De architect Gerrit Rietveld bouwde in 1956 een bungalow voor twee huishoudens aan de Kleiweg 32a-b.
Het type middenstandswoning, de groep woningen tussen de herenhuizen en villa's enerzijds en de arbeiderswoningen anderzijds, is in Abcoude te herkennen aan een 1-laags bouwvolume dat evenwijdig aan de weg ligt en meestal een mansarde-dakvorm heeft. Binnen dit type zijn een aantal voorbeelden te vinden die een versierde voorgevel hebben, zoals aan de Voordijk 9, 11, 17, Stationsstraat 25-29 (gedeeltelijk verbouwd). De Koppelkade 4-5-6 heeft een middenrisaliet van twee bouwlagen en twee gemetselde dakerkers. Middenstandswoningen met een andere verschijningsvorm, waarbij het bouwvolume haaks op de weg staat vinden we aan de Amsterdamsestraatweg 7-9, Kerkplein 31-32, Dorpsstraat 14 en 24.
Arbeiderswoningen zijn in Abcoude nooit op grote schaal gebouwd. De uitbreidingswijken stammen van na 1940 en vallen dien

tengevolge buiten de inventarisatie. Vrijwel alle geïnventariseerde arbeiderswoningen stammen uit de laatste helft van de 19de eeuw, voorbeelden vinden we aan de Kerkstraat 25, 26, 28-30, 66-68, Voordijk 7-8 en 20-21, Zand en Jaagpad 3, Zuwe 1-3, 6-8 en 15-17, Stationsstraat 43-51 is een rijtje van 5 arbeiderswoningen onder één kap. Aan de Hoogstraat 42 staat een brugwachterswoning uit het laatste kwart van de 19de eeuw.
Daar een aantal straten in Abcoude een stedelijk karakter hebben, doordat de woningen aan elkaar gebouwd zijn en daardoor een gevelwand vormen, komen ook het type gevelpand voor. De inventarisatie heeft twee soorten gevelpanden in Abcoude gevonden: het diepe huis (1- of 2-beukig) zoals aan het Kerkplein 2 en 5-6, beide 1-beukig, Hoogstraat 32-34 is een 2-beukig diephuis. Voorbeelden van het dwars huis staan aan de Hoogstraat 20-22, Kerplein 3 en Kerplein 18-19.

4.12 BOERDERIJEN

Abcoude is van oorsprong een agrarische gemeente. Sinds de 15de eeuw legden de boeren zich toe op de veeteelt. Er ontstond een nieuw type boerderij, het hallehuis, waarvan geen exemplaren zijn overgebleven omdat deze boerderijen van hout werden gebouwd. Het hallehuis zet zich voort in het langhuistype waarvan de plattegrondsvorm gelijk is aan die van het hallehuis, waarbij het woonhuis en de schuuur door één kap worden overdekt. Later ontwikkelde zich vanuit het langhuistype nieuwe boerderijtypen, met name in gebieden waar het economisch goed ging. Men breidde de boerderijen aan de voor- of achterzijde uit, waarbij het oorspronkelijke rechthoekige grondvlak ongewijzigd bleef. Wat echter ook vaak gebeurde is dat men uitbreidingen maakte aan de zijgevel van het woongedeelte waardoor een L-vormige plattegrond ontstond; het zogenaamde krukhuistype. Wanneer ook aan de andere zijde zo'n kruk werd gebouwd, ontstond een T-vormige plattegrond. Dit type noemen we het dwarshuistype. Deze laatste kregen vaak een geheel nieuwe voorgevel en de rijke boeren lieten soms een verdieping toevoegen zoals is gebeurd aan de Binnenweg 10-12, en het verplaatste 'Bijlmerlust' aan Gein-Zuid 22.
Het langhuistype is het langst toegepast, tot en met de 20-ste eeuw. Het oudste bekende exemplaar stamt uit 1676 en staat aan Gein Noord 79. Aan het Kerkplein 23, op de hoek van de Brugstraat in Abcoude staat een voormalige langhuisboerderij, die door de verstedelijke omgeving zijn agrarische functie verloren heeft. Deze boerderij ligt tegenover een krukhuisboerderij, 't Regthuys', die ook zijn oorspronkelijke functie heeft kwijtgeraakt. Beide boerderijen hebben vermoedelijk een kern die uit het eind van de 17de eeuw stamt. Latere exemplaren staan aan Gein Zuid (waaronder 28, 37, 44), Gein Noord (o.a. 56 en 57), aan de Rijksstraatweg (o.a. 42, 44, 135 en 155), aan de Winkeldijk (o.a. 5, 11, 15, 32, en 43).
De krukhuisboerderij is ook een veel voorkomend type. De oudste krukhuisboerderijen stammen uit de 17de eeuw zoals 'Starnheim aan Gein Zuid 12. 'Vredelust' aan Gein Noord 63,

Rijksstraatweg 6 en de boerderij aan de Dwarskade 3, zijn voorbeeelden uit de 18de eeuw. Een opmerkelijk laat voorbeeld van een krukhuisboerderij staat aan de Rijksstraatweg 87-87a. Deze boerderij werd in 1909 gebouwd en draagt de naam 'Paddenburg'. Deze naam komt reeds op kaarten uit de 17de eeuw voor en bewijst dat deze boerderij een voorganger gehad moet hebben.
Opvallend is dat vrijwel elke langhuisboerderij een zomerhuis annex schuur evenwijdig naast de boerderij heeft staan. Beide bouwvolumes zijn met een doorgang aan elkaar verbonden. In deze doorgang zit de hoofdingang van de boerderij. Deze oplossing lijkt typisch voor deze streek (i.e. het gebied langs de Angstel, winkel en Gein), in de overige gebieden van de provincie staat het zomerhuis meestal los van de boerderij. (zoals aan de Rijksstraatweg 135 in Abcoude)
Dwarshuisboerderijen zijn veel in de 19de eeuw gebouwd. Ze verschillen van de 'organisch' gegroeide dwarshuisboerderijen zoals bijvoorbeeld de eerder genoemde 'Bijlmerlust' in die zin dat de 19de eeuwse dwarshuisboerderijen als zodanig ontworpen zijn. Voorbeelden van deze 19de eeuwse dwarshuisboerderijen vinden we ondermeer aan de Rijksstraatweg 43 (met een op de middenas geplaatste topgevel), 107 (gebouwd in de 20-ger jaren van deze eeuw), 115, Stationsstraat 28 (met een diagonaal op het voorhuis geplaatste schuur) en ook langs de Gein en Winkel staan enkele voorbeelden van dit type. Dwarshuisboerderijen die voor 1850 gebouwd zijn, vinden we ondermeer aan de Rijksstraatweg 6a-b, 25, 81-83, Winkeldijk 4, 12-13, 27 en Voordijk 38-39.
In Abcoude staan een drietal goede voorbeelden van boerde- rijen die tussen 1930 en 1940 gebouwd zijn: Winkeldijk 32 (een langhuisboerderij), de Horn 6 en Voetangel 4. Deze laatste twee boerderijen zijn tevens een voorbeeld van de schaalvergroting van het boerenbedrijf die na de Tweede Wereldoorlog in een versnelling zou geraken.

5 INVENTARISATIE VAN BOUWKUNDIGE OBJECTEN

5.1 TOELICHTING

Per object zijn diverse gegevens vermeld, waaronder identificerende, historische en technische, alsmede een omschrijving, een categorie-indeling en een motivering waarom het object in de inventarisatie is opgenomen.

De motivering is verwoord volgens standaard-formuleringen. De erbij vermelde cijfers geven de mate aan waarin een en ander van belang is (aflopend van 1 tot 5, van zeer groot tot niet).

De indeling van de waarde in categorieën (aflopend van 1 tot 3) loopt in feite vooruit op de selectiefase. Er is gekozen voor het reeds nu maken van zo'n indeling om snel te kunnen inspelen op behoudskwesties en ter stimulering van een gemeentelijk monumentenbeleid.

De categorie-indeling is als volgt:
1: zeer waardevol op gemeentelijk niveau; van monumentale betekenis;
2: waardevol op gemeentelijk niveau; van beeldbepalende betekenis;
3: van enige waarde op gemeentelijk niveau; van beeldondersteunende betekenis.

Omtrent de zeldzaamheid van het object is nog geen uitspraak gedaan, wél omtrent de gaafheid. Met gaafheid is aangeduid in hoeverre een object zich nog in de originele toestand bevindt. De volgende onderverdeling naar type gaafheid is gemaakt:
- gaafheid wat betreft de directe omgeving;
- gaafheid wat betreft de hoofdvorm;
- gaafheid wat betreft de detaillering.